

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLÂMİYET'İN SOMALİ'DE YAYILIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hassan AHMED NUR

BURSA - 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLÂMİYET'İN SOMALİ'DE YAYILIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hassan AHMED NUR

Danışman

Prof. Dr. Mefail HIZLI

BURSA - 2019

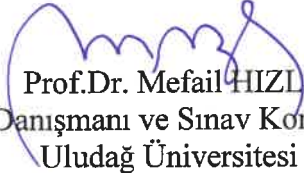
TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalında 701622027 numaralı Hassan Ahmed NUR'un hazırladığı "İslamiyet'in Somali'de Yayılışı" konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 25./07./2019 günü 13:00-14:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının BAŞARILI (başarılı/başarısız) olduğuna OY BİRLİĞİ (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Mefail HIZLI
(Tez Danışmanı ve Sınav Kom. Başk.)
Uludağ Üniversitesi
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Üye

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ
İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Üye

25/07/2019

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYALBİLİMLERENSTITÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİMDALİBAŞKANLIĞI'NA

Tarih 04/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: "İSLÂMIYET'İN SOMALİ'DE YAYILIŞI"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam (85) sayfalık kısmına ilişkin, 04/07//2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 04/07/2019

Adı Soyadı : Hassan AHMED NUR
Öğrenci No : 701622027
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

Prof. Dr. MEFAİL HIZLI

04/07/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İslâmiyet’in Somali’de Yayılışı” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarım kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

04/07/2019

Tarih ve imza

Adı Soyadı : Hassan AHMED NUR
Öğrenci No : 701622027
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar adı ve Soyadı : Hassan Ahmed NUR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatlar Anabilim Dalı
Bilim Dalı : İslâm Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : 84
Mezuniyet Tarihi : 2019
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mefail HIZLI

İSLÂMİYET'İN SOMALİ'DE YAYILIŞI

Somali, İslâm dininin Mekke'den sonra ulaştığı ilk duraklardan sayılmaktadır. İlk Habeşistan hicreti ile başlayan İslâmlaşma süreci farklı merhalelerden geçmiştir. Habeşistan'a hicret eden sahabeden sonra İslâm dinini yayılışı, Somali sahillerine mülteci olarak gelen Müslümanlar ile devam etmiştir.

Milâdî 10. yüzyılda Habeşistan yaylalarında kurulmaya başlayan İslâmî saltanatlar, bu dinin bölgeye yayılışında önemli rol oynamışlardır. Yine dört halife döneminden sonra çıkan fitne ve savaşlardan kaçan Müslümanların Hint okyanusunun sahilleri boyunca kurdukları devletler, Somali'nin iç kısımlarına doğru İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağlamışlardır. Bu çalışma, İslâm'ın Somali'ye yayılış sürecinde ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Somali, göç, yayılış, Somali sahili, İslâm, Afrika

ABSTRACT

Name and Surname : Hassan Ahmed NUR
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Department of Islamic History and Arts
Branch : Islamic History
Degree Awarded : Master Degree
Page Number : 84
Degree Date : 2019
Supervisor : Prof. Dr. Mefail HIZLI

The Spread of Islam in Somalia

After Mecca, Somalia is one of the first stops of Islamic religion. The Islamization of Somalia started with the first Abyssinian Hijra, and this has gone through different stages. Islam in Somalia started by the Prophet Companion who immigrated from Mecca to Ethiopia and continued with the Muslims who came to the Somali coasts as immigrants.

The Islamic reigns that began to be established on the Abyssinian during the tenth century have played an important role in spreading Islam to the region. After the time of the four Caliphates, Muslims fled from the Fitna wars have greatly contributed to the spread of Islam into the inner parts of Somalia. In this study, we will talk about the spread of Islam in Somalia in general.

Key Words: Somalia, Islam, Migration, Somali coast, spread.

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale / madde
agt	: Adı geçen tez
as	: Aleyhisselam
bs.	: Baskı / basım
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Yayına hazırlayan
karş.	: Karşılaştırınız
km.	: kilometre
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: Basım tarihi yok
vd.	: ve diğeri
vs.	: vesair/e
y.y.	: Basım / yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

İslâm evrensel mesaj içeren ve bütün insanlığa hitap eden bir dindir. “*Şanı yücedir o kudretin ki, hakla batılı ayıran o Furkan’ı, bütün âlemler için bir uyarıcı olsun diye kuluna indirdi.*” (Furkan, 25/1) mealindeki ayet-i kerime, İslâm’ın evrenselliğini son derece açık bir şekilde vurgular. Bilindiği gibi bu son dinin başladığı Arap yarımadasından ve özellikle Mekke’den çıktıktan sonra ulaştığı ilk yer Afrika kıtası olmuştur. Dolayısıyla İslâm’ın adımını attığı ilk Afrika toprakları, bu kıtanın doğusunda yer alan Somali coğrafyasıdır.

Hız Muhammed’in (as) vefatından sonra Müslümanlar arasında çıkan fitneler sebebiyle mağlup olan müminlerin bir bölümü, daha güvende yaşamak için düşmanlarından uzak ülke olarak bugünkü Somali’ye sığınmışlardı. Hicri 2. yüzyılda, Somalililer’in hepsi Müslüman olmasalar da Somali sahillerinde bu dine inanan toplumlar var olmuştu.

Sahil beldelerinin hepsi zamanla Müslüman olduktan sonra Somali’nin iç bölgelerinde yaşayan kabileler, sahil kentleriyle olan ticari ve kan bağı münasebeti sebebiyle İslâm’la tanışma imkânı bulmuş ve bu dinden oldukça etkilenmişlerdi. Öte yandan Somali’de tek bir dilin konuşulması, İslâm’ın Somali’de yayılışını hızlandıran önemli faktörlerden biri olmuştur.

İslâm’ın Somali’de nasıl yayıldığı, hangi yollardan girdiği ve bu süreçte kimlerin rol aldığı ve benzeri konuların ele alındığı bu tez çalışmasının hazırlanması sırasında yardımlarını benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mefail HIZLI’ya en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunuyorum. Yüksek lisans eğitimim boyunca maddi ve manevi katkılarını unutmuyacağım Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ’a da en içten teşekkür ediyorum. Ayrıca tezimi okuyarak bazı düzeltmeler yapan kardeşim Zafer ŞEN’e de müteşekkirim.

Haziran 2019

Hassan Ahmed NUR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
4. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	2
5. ARAŞTIRMANIN MUHTEVASI.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'DAN ÖNCE SOMALİLİLER

A. SOMALİLİLER'İN YAŞADIKLARI BÖLGE	7
B. SOMALİLİLER'İN KÖKENLERİ.....	11
C. SOMALİLİLER VE ESKİ MEDENİYETLERİ	17
D. SOMALİLER'İN İSLÂM ÖNCESİ İNANÇ SİSTEMİ	20

İKİNCİ BÖLÜM

SOMALİ'YE GÖÇ EDEN MÜSLÜMANLAR VE İSLÂM'IN YAYILIŞINDAKİ ROLLERİ

A. HABEŞİSTAN HİCRETİ	25
B. BENÎ MAHZUM'UN HİCRETİ.....	28
C. ZEYDİLER'İN HİCRETİ	29
D. YEDİ KARDEŞ HİCRETİ.....	31
E. FARS MÜSLÜMANLARININ HİCRETİ	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM'IN SOMALİ'DEKİ YAYILIŞ MERKEZLERİ

A. MOGADIŞU	35
B. BERBERA	38
C. ZEYLA'	40
D. MARKA.....	42
E. BARAWA.....	43
F. İSLÂM'IN İÇ BÖLGELERDE YAYILIŞI.....	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM'IN YAYILIŞ YOLLARI

A. İSLÂM'IN TİCARET YOLUYLA YAYILIŞI.....	48
B. İSLÂM'IN VAİZ VE ÂLİMLER YOLUYLA YAYILIŞI	51
1. Şeyh Abdurrahman İsmail el-Cebertî.....	53
2. Şeyh İshak bin Ahmed.....	54
3. Şeyh Yusuf el-Kawnayn (Aw-Barkhadle).....	54
4. Fakih Ömer (Fiqi Umar)	55
5. Şeyh Abadir.....	56
6. Yemenli Âlimlerin Aracılığıyla	57
C. İSLÂM'IN ULAŞMASINDAN SONRA SOMALİLİLER.....	58

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOMALİ'DEKİ İSLÂM SULTANLIKLARI

A. İFÂT SALTANATI	62
B. DAWARO SULTANLIĞI	63
C. ARABİNİ SULTANLIĞI	63
D. HAYDA SULTANLIĞI.....	64
E. BALİ SULTANLIĞI.....	64
F. ADAL SULTANLIĞI.....	64
G. AJURAN SULTANLIĞI	66
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA.....	69

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

İslâm dini arkasında hiçbir siyasi güç olmadan tamamen huzurlu bir şekilde Somali'de intişar etmiştir. İslâm dininin Somali'ye erken dönemlerde geldiği bilinmektedir. Hz. Muhammed henüz hayattayken İslâm'ın Somali'ye geldiğini iddia eden görüşleri kenara bıraksak, İslâm dininin ne zaman ve nasıl Somali'de yayıldığı hakkında net bir bilgi yoktur. Aynı zamanda tüm Somalililer'in tam olarak ne zaman İslâm dinini benimsedikleri hususunda da görüş birliği yoktur. Çünkü Somali' de genelde sözlü anlatım geleneği hâkim olduğu için İslâm'ın Somali'deki yayılış esasını anlatan Somalice veya Arapça yazılı eserler çok azdır.

Yirminci yüzyılın ortalarında yazılan İngilizce ve Arapça eserler mevcuttur. Ama artık bu çok eskimiş eserlerin yerini yeni çalışmaların alma zamanı gelmiştir. Bu konu ile ilgili Türkçe bir çalışmaya gelince, genel olarak İslâmîyet'in doğu Afrika'da özellikle Somali topraklarında yayılışı ile ilgili daha önce yapılan Türkçe çalışma neredeyse yok diyebileceğimiz kadar azdır. O yüzden bu konu ile ilgili kaliteli çalışmalar yapılmasının vacip olduğunu düşünmekteyiz.

İslâm'ın Somali'de yayılmasında büyük rolleri olan Barâwe, Mogadişu ve Marka gibi sahil kentlerde güvenlik sorunları olmasına rağmen sıkı araştırmalar yapılması gerekmektedir. Özellikle en çok el yazması eserleri barındıran Harar'ın aile kütüphanelerinde araştırma yapılmasının çok daha faydalı olacağını düşünmekteyiz.

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Somali, İslâm dininin Mekke'den sonra ulaştığı ilk duraklardan sayılır. İlk Habeşistan hicreti ile başlayan İslâmlaşma süreci farklı merhalelerden geçmiştir. Bölgeye hicret eden sahabeden sonra İslâm dinini yayılışı, Somali sahillerine mülteci olarak gelen Müslümanlar ile devam etmiştir. Milâdî 10. yüzyılda Habeşistan yaylalarında kurulmaya başlayan İslâmî saltanatlar, bu dinin bölgeye yayılışında önemli rol oynamışlardır. Yine dört halife döneminden sonra çıkan fitne ve savaşlardan kaçan Müslümanların Hint okyanusu sahilleri boyunca kurdukları devletler, Somali'nin iç

kisimlerine doğru İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağlamışlardır. İşte bu çalışmaya, “İslâm'ın Somali’de Yayılışı” adı verilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Somali’de İslâmîyet’in yayılış süreci, tam olarak hicri birinci yüzyılda başlamıştır. Somali’ye Hz. Muhammed (as) zamanında ulaşan İslâm dini mensupları her gün kat kat artmış, hicri ikinci yüz yılda Somali sahilleri İslâm coğrafyasının bir parçası olmuştur. İster ilk Habeşistan hicreti, isterse Müslüman tüccarları vasıtasıyla intişar eden İslâmîyet, daha sonra bölgede Müslüman saltanatların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bölgede kurulan Müslüman saltanatlar, İslâmîyet’i Somali’nin iç kısımlarına kadar tebliğ etmişlerdir. Bu çalışmada, İslâmîyet’in Somali’de farklı yollarla yayılışı anlatımı amaçlanmıştır.

Bu çalışma, İslâm’ın Medine’den sonra ulaştığı ilk yerlerden sayılan Somali’de ve Somalililer’in arasında İslâm’ın yayılış tarihini konu edinen ilk Türkçe tez olması bakımından önemlidir.

4. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

İslâm’ın Somali’de yayılış tarihini konu edindiğimiz bu çalışmamız, bu konu ile ilgili daha önce yapılmış kaynakların literatür taraması yoluyla oluşturulmuştur. Konuyu daha kapsamlı bir şekilde saha araştırması yapmak için İslâm’ın Somali’deki bazı yayılış merkezlerine güvenlik sorunlarından dolayı gidilememiştir.

“İslâmîyet’in Somali’de Yayılışı” adlı bu tez çalışmasında istifade ettiğimiz bazı kaynaklar hakkında kısa değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz.

Bir Müslüman coğrafyacı olan el-Yakubî’nin (ö.897) “*Kitabü’l-Buldân*” adlı eseri, Zeyla’ ve Zeyla’lılar hakkında bilgi veren ilk eserdir. Ardından İbni Havkal (ö.988) Zeyla’lılar’ın, Arap yarımadasıyla iyi bir ticari ilişki içerisinde olan Hıristiyan inancına tabi Habeşliler olduklarını nakletmektedir. Önemli Müslüman coğrafyacılarından biri sayılan ve İbn Havkal’dan hemen sonra gelen el-İstahrî (ö.957) ve el-İdrisî (1099-1165) ise Zeyla’lılar’ın hangi dinlere mensup olduklarına değinmeden onların, Yemen’e hayvan derisi ve diğer ticari mallar ihraç eden barışçıl Habeşlilerin yaşadıkları bir yer

olduğunu nakletmektedir. Bu eserler İslâm'dan önce veya İslâm'ın erken dönemlerinde Kuzey Somali sahilleri hakkında da önemli bilgi kaynağı niteliğindedir.

On üçüncü yüzyılın son çeyreği ve on dördüncü yüzyılın başlarında yaşayan ünlü coğrafyacı Ebu'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Buldân* adlı eserinde Berbera ve etrafındaki köylerde Müslüman Berberiler'in yaşadıklarını belirtmiştir.

Bizzat Umman'a giden el-Mes'udî (896-957), Somali ve özellikle de Mogadişu'ya gelen Ummanlı tüccarlarla görüşmüştür. Bu görüşmede, Umman ile Somali arasındaki denizin çok tehlikeli olduğundan bahsetmiştir.

İbn Saîd (ö1. 286) *Kitabü'l-Coğrafya adlı* eserinde, ilk defa Marka ve etraflarındaki köylerde yaşayan ve Müslüman olan Somalili "Hawiye" kabilesinden söz etmiştir.

Dünya tarihinin en büyük seyyahlarından biri olarak kabul edilen Faslı İbn Battuta, 29 yıl süren ve Çin'den İspanya'ya kadar olan seyahatleri boyunca İslâm dünyasının büyük bir bölümünü gezmişti. İbn Battuta, bu seyahatleri boyunca edindiği izlenimleri ve anılarını "*Rihletü İbni Battuta*" adlı eserinde toplamıştır. İbn Battuta seyahati sırasında Mogadişu ve Zeyla' gibi bazı şehirlere ziyaretler de bulundu. Özellikle Mogadişu Sultanlığı'nı ziyaretinde, Mogadişulular'ın ticari faaliyetleri, konuştukları diller, yemek kültürleri, eğitim sistemi gibi konularda önemli bilgiler vermiştir.

Prof. Cabdalla Cumar Mansuur'un *Taariikhda Afka iyo Bulshada Soomaaliyeeda* adlı kitabında, İslâm'dan önce Somali'nin tarihi, kültürü ve dünyadaki diğer toplumlarla olan ilişkilerinden bahsetmiş, ayrıca İslâmîyet'in Somali'deki yayılış tarihi ve kıyı bölgelerden uzak olan Somalili kabileler ve İslâm'ın bu bölgede nasıl yayıldığı hakkında da önemli bilgiler aktarmıştır.

Dirkii Sacmaallada adlı çalışmasında İbrahim Awale, en çok Somalili halkın İslâm'dan önceki tarihini, sosyal yapısını ve yaşam şeklini dile getirmiş, öte yandan Eski Mısırlılar ve Somalililer arasında geçen ticarî ve kültürel münasebetlere de değinmiştir.

Ali Abdurahman Hersi'nin *The Arab Factor in Somali History* adlı çalışması, Somali'nin sahil ve iç bölgesinde yaşayan Araplar ve Somalililer arasındaki ilişkilerin tarihini farklı merhalelerde ele almış, aynı zamanda İslâm'ın Somali kıyılarından uzak olan bölgelerde yayılma şekline dair detaylı bilgiler vermiştir.

I. M. Lewis, "*Peoples of Horn of Africa Somali, Afar, Oromo*" adlı kitabında, Doğu Afrika Müslümanların en önemli etnik grupları olan Somali, Oromo ve Afarlardan bahsetmiş, özellikle Somali toplumunun kültürü, gelenekleri ve yaşam tarzı hakkında geniş bilgiler aktarmıştır.

İbrahim Ali, *The Origin and History of The Somali People* adlı kitabında, Afrika Boynuzu'ndaki Somali bölgeleri hakkında geniş coğrafi bilgiler vermiş, ayrıca Somali'deki kabileler ve eski sultanlıklar hakkında değerli bilgiler sunmuştur.

el-Makrizî'nin *el-İlmâm bi-Ahbâri men bi-Arzi'l-habeşe min mülûki'l-İslâm* adlı eseri, H. 839'da hac sırasında Mekke'de kaleme alınmıştır. el-Makrizî, Habeşistan'dan gelen âlimlerin rivayetlerine dayanarak Müslümanların kâfirlere karşı cihadlarını, sultanlıkların sınırlarını ve o zamanın krallıklarını anlatmış, Habeşistan'ın ekonomik, sosyal, dinî ve politik hayatına atıfta bulunarak tarım ve hayvancılığına değinmiş, tarihî ve coğrafi bilgiler yanında Habeşistan'ın mevcut farklı dinlerinden de bahsetmiştir.

İbn Fadlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-Ebsâr fi-Memâliki'l-Emsâr* adlı eseri iki cilt olarak yazılmış bir kitap olup özellikle birinci cildin dördüncü bölümü Somali sultanlıklarından gelen âlimlerin bizzat anlatımlarından derlenmiştir.

Sahilu Şarki Afrikiya min Fecri'l-İslâm hattâ Gazvi'l-Burtugal adlı eserde, Portekiz işgali altında kalan Doğu Afrika kıyı şehirleri ve on altıncı yüzyıl Somali kıyı coğrafyası hakkında geniş bilgiler verilmiştir.

Cabdulqaadir Salad Dhoorre'nin *Soomaaliya iyo Taariikhdi Hore* isimli muhtevası küçük kitap, Somali halkının İslâm'dan önceki dinleri ve Müslüman olduktan sonraki yaşantılarından ayrıntılı olarak bahsedilmiş, ayrıca Gazi Ahmed Gurey'in Etiyopya Hıristiyanlarına karşı yaptığı mücadele hakkında değerli bilgilere yer verilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN MUHTEVASI

Bu tez, giriş kısmı ve beş bÖlümde oluşmaktadır. Birinci bÖlümde Somalililer'in yaşadıkları bölge, Somalililer'in kökenleri, Somalililer ve eski medeniyetler ve Somalililer'in İslâm'dan önceki inançları anlatılmıştır. İkinci bölüm Somali sahillerine göç eden Müslümanların ve İslâm'ın yayılışında aldıkları roller ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde İslâm'ın Somali'deki yayılış merkezleri üzerine durulmuŐtur. Dördüncü ve son bölümde İslâm'ın Somalililer'in arasındaki yayılış şeklinden bahsedilmektedir. Beşinci bölüm ise Somali coğrafyasında kurulan İslâm sultanlıklarına ayrılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
İSLÂM'DAN ÖNCE SOMALİLİLER

A. SOMALİLİLER'İN YAŞADIKLARI BÖLGE

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupalı sömürgeci misyonerlerin çabalarıyla Hıristiyanlığa geçen bazı kişiler hariç, Somalililer tamamen Müslüman bir toplum olmuşlardır. Bu bölümde on dördüncü yüzyıldan itibaren Müslüman olan Somalililer'in, nerede yaşadıkları, kökenlerinin nereden geldikleri ve İslâm'dan önce hangi dine inandıkları ele alınacaktır.

Somalililer binlerce sene Afrika'nın doğusunda yer alan ve "Afrika Burnu" olarak adlandırılan bölgede yaşamışlardır. Somali halkı Cibuti Cumhuriyeti, Doğu Etiyopya, Somali Federal Cumhuriyeti ve Kuzey Kenya'da yaşamaktadırlar. Kesin ve resmi bir sonuç olmasa da Somalililer'in nüfusunun 22 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Doğuda Afrika Burnu'ndan batıda Harar etrafına kadar, kuzeyde Cibuti'den, güneyde Tana Nehri'ne uzanan yaklaşık 400.000 kilometre kare bir toprağa sahiptir. Avrupalı emperyalistler, yerel halkın insiyatifine bakmaksızın kendi aralarında sınır anlaşmaları yaparak Somalililer'in binlerce sene sınır koymadan yaşadıkları topraklara, Berlin Antlaşması ile sınırlar koymuşlardır.

Afrika Burnu, düz, kuru savana ve batı tarafında yüksek dağlar ile dikkat çeken geniş bir bölgedir. Bölgenin bazı yerleri özellikle Kızıldeniz sahilindeki dağlıklar hariç genel de kalın otlarla kapalı geniş ve düz ovalarla doludur. Bu topraklar bütün senenin sıcak olması sebebiyle az yağışa ve ardı arkası kesilmeyen kuraklıklara maruz kalmaktadır. Bu çöl iklimine benzeyen ve zor arazi şartlarının sakinleri olan Somalililer, bu topraklarda hayvancılıkla uğraşıp (deve, keçi ve inek sürüleri besleyip) göçebe bir hayat sürmektedirler. Bu bölgenin insanları her zaman su ve otlak arayışı içerisindeyler. Somalililerin yaşam alanları, her zaman akarsu bulunan bölgelerde, Juba ve Şabelle nehirlerin aralarında ve etraflarında bulunan ovalarda olmuştur. Bu ovalarda yaşayan Somalililer bir taraftan göçebe hayat sürerken diğer taraftan da tarımla uğraşmışlardır. Bu bölge kuzeye nazaran yiyecek, su ve hatta hayvancılık açısından daha zengindir.¹

Somalililer'in yaşadıkları bölgeler dört bölgeye ayrılabilir:²

1. Bölge: Las Khoreh - Las Anod - Eil
2. Bölge: Ogaden - Mudugh - Galgadud
3. Bölge: Zeyla' - Dire Dawa - Berbera
4. Bölge: Kismayo - Moyale - Arusi

Birinci bölgedeki yüksek dağlarda, mevsimsel nehirler ve otlaklık ovalar bulunmaktadır. 2500 m. yüksekliğinde olan "Surad Dağı", Kızıldeniz sahilindeki Las Koreh kasabanın güneyindedir. Bu kasabadan birkaç kilometre daha iç kesimlere girildiğinde 1800 m. yüksekliğinde olan "Al Mado Dağı" bulunmaktadır. Bosaso şehrinin yanında olan "Bhaj Dağı" ise 1200 m. yüksekliğindedir ve bu sıra dağların yanı sıra küçük tepeler de yer almaktadır. Bu dağlar ve tepelerden doğan nehirlerin hepsi mevsimsel nehirlerdir. Bu nehirler sonbahar ve kış aylarında oldukça gür akarlar. Bu bölgedeki en uzun vadi "Daror Vadisi"dir. Uzun dağlardan inen sular Hint Okyanusu'na dökülmektedir. Bölgenin güneyinde ise develerin otlaması için elverişli olan kurak Hawd Ovası bulunmaktadır.

¹ Ali Abdurahman Hersi, *The Arab Factor in Somali History*, Los Angeles: University of California, 1977, s.11.

² İbrahim Ali, *The Origin and History of the Somali People*, Cardiff: 1993, c.1, s.6.

İkinci bölgede yer alan Ogaden ve Mudugh ise kuru ve az yağmur alan bölgelerdir. Ogaden bölgesi deve otlaması için elverişli dümdüz otlak arazidir. Bu bölgede sadece Şabelle nehrinin geçtiği kısımlarda her zaman su bulunurken diğer kısımlarda su kuyuları kullanılmaktadır. Galgadud bölgesi ise toprak olarak daha verimlidir, bölge sakinleri göçebeliğin yanı sıra tarımla uğraşırlar. Bölgenin sahil kesimleri ise kum tepcikleri ile kaplıdır.³

Üçüncü bölgenin sahili, Berbera ve Zeyla' arasında bulunan düz arazilere sahip, oldukça kurak, bitkisiz ve volkanik topraklardır. Bu düz arazilerin arkasında 2133 m. rakımlı "Golis" dağları bulunmaktadır. Batıda ise Harrowa Vadisi, Etiyopya'nın Harar Yaylası'na kadar uzanmaktadır. Bu bölgede de Burmadow, Bur'ad ve Eilo gibi orta rakımlı dağlar mevcuttur. Issalar'ın bölgesi veya Cibuti ise Marmar dağlarıyla kaplıdır. Cibuti bölgesi oldukça sıcak ve kuru bir bölgedir. Zeyla' ve Cibuti arasındaki düz arazi ise otlarla kaplıdır.

Mogadişu'dan Baidoa'ya kadar uzanan dördüncü bölge düzlüktür ve birkaçı haricinde hiçbir ardışık dağ bulunmamaktadır. Aynı zamanda bu arazi tarıma oldukça elverişlidir. Şabelle ve Juba nehirlerinin arasında olan Hint Okyanusu boyunca uzanan dördüncü bölge hem hayvancılık hem de tarım açısından oldukça büyük öneme sahiptir.⁴

Ülkenin en büyük iki nehri, Etiyopya'nın yüksek yaylalarından başlayan Juba ve Şabelle nehirleridir. Bölgenin tarım faaliyetlerinin çoğu bu iki nehrin arasında ve etraflarında gerçekleşmektedir. Şabelle nehri 2011 km. ve Juba nehrine nazaran daha yavaş akmaktadır. Ocak ve Nisan ayları arasında az akan Şabelle nehri Hint Okyanusu'na varmadan Şalambod kıyılarında sona ermektedir. Juba nehri ise bölgenin en uzun ve en büyük nehridir. Şabelle nehrinden daha çok akan bu nehir, büyük ve geniş tarım arazilerini sulamaktadır. Juba nehri 1657 km. mesafe kat ettikten sonra Kismayo şehrinin yakınında Hint Okyanusu'na dökülmektedir.⁵

Kuzey Somali sahillerinde yağışlı havalarda, 3.700 m. rakımlı dağlar haricinde, Nisan'dan Haziran ayına ve Ekim'den Kasım ayına kadar devam etmektedir. Yüksek

³ Ali, age, s.12.

⁴ Ali, age, s.16.

⁵ I. M. Lewis, *Peoples of Horn of Africa Somali, Afar, Oromo*, London: Haan Associates, 1994, s.58.

rakımlı dağlık bölgelerde ise yağışlı havalarda bütün sene devam etmektedir. Bu taraflarda senenin en sıcak ayları Temmuz ve Ağustos'tur. Güneyde, Hint Okyanusu sahilinde ve Baidoa'ya kadar olan iç bölgelerde ise, güneybatı mevsim rüzgârları, Haziran ayından Eylül ayına kadar sürerken kuzeydoğu mevsim rüzgârları ise Aralık ayından Mart ayına kadar devam eder ve bu bölge iklimi üzerinde büyük etki yaratır. Hint Okyanusu sahilindeki ve iç bölgelerdeki yağmurlu havalarda, Nisan ayından Haziran ya da Ekim hatta Kasım aylarına kadar sürmektedir. Bu bölgelerin en çok yağış alan yeri Baidoa civarıdır, en sıcak ayları Mart ve Nisan aylarıdır.⁶

Cibuti bölgesi genelde kuru ovalardan ve taşlık çöllerden ibarettir. Bu bölgenin toprakları, genel olarak kireçli çamurdan, kilden, alçı taşlarından, kum ve sert tuzlardan oluşmaktadır. Kuzey Somali bölgesindeki topraklar çoğunlukla kalkerli ve tarıma elverişli olmayan topraklardır. Ancak biraz daha güney batı tarafına ilerlendiğinde tarıma elverişli olan humuslu toprak bulunmaktadır. Hint Okyanusu sahilinde olan Güney Somali bölgesi ve iç kısımları Juba ve Şabelle nehirleri sayesinde tarıma elverişli hale gelmişlerdir.⁷

Kayalıklarla kaplı Cibuti çölleri, dikenli çalılıklara, akasya, küstüm otu, sakız ağaçları, sütleşen gibi küçük boylu ağaçlara ve bitkilere sahiptir. Kuzey Somali'de ise Kızıldeniz sahilinden hemen sonra yer alan arazilerde akasya ağaçları, değişik otlar ve sakız ağaçları bulunmaktadır. Güney Somali'nin iki nehir arasındaki bölgesi oldukça yeşilliktir. Doğu bölgeler ise sakız ağaçları ve kayalıklarla kaplıdır.⁸

Bu bölgelerde yaşayan Somalililer'in temel geçim kaynağı, hayvancılık ve tarımdır. Koyun ve keçi yetiştiriciliği tüm Somali'de, bilhassa Somali'nin doğu bölgelerinde oldukça yaygındır. İnek ise yoğun olarak iki nehir arasındaki bölgelerde yetiştirilmektedir.⁹ Kuzey Somali, Ogaden ve bazı güney kısımlarda ise genellikle deve yetiştiriciliğiyle ilgilenilmektedir.

⁶ Lewis, age, s.61.

⁷ Lewis, age, s.65.

⁸ Lewis, age, s.66.

⁹ Lewis, age, s.68.

B. SOMALİLİLER'İN KÖKENLERİ

Somalililer'in tek bir dile ve tek bir dine sahip olmaları, Somalililer'i diğer Afrika milletlerinden ayıran en önemli özelliklerden biridir, denilebilir. Somalililer, bütün Somalililerin aynı soy ağacına sahip olduklarına ve aynı atadan geldiklerine inanırlar. Rivayete göre Somalililer, "Samale" adlı bir Kureyşli adamın soyundan gelmektedirler. Ancak Somalililer'in Kureyş kabilesinden geldiklerine dair bu rivayetler, Somalililer'in çoğu tarafından benimsense de bilimsel araştırmalar ve antropolojik incelemeler karşısında bütün bunlar zayıf kalmaktadır.

Somalililer'in kökeni ve anavatanları aslında tarihçiler ve antropologlar arasında ciddi tartışmalar ve fikir ayrılıkları yaratan bir konu olmuştur. Bazı tarihçiler Somalililer'in beşiğinin ve başlangıç noktasının Somali'nin kuzeydoğu bölgesi olduğunu söylemektedirler.¹⁰ Aynı tarihçiler, Somali'deki yaygın rivayetlerden ve bazı Somalili büyük kabilelerin atalarına ait türbelerin bulunması gerekçesinden yola çıkarak bu bölgenin Somalililer'in en eski vatanı olduğu kanaatindedirler. Bu görüşe sahip olan İ. M. Lewis gibi tarihçiler bugünkü Somali'nin kuzey ve güney bölgelerinde Somalililer'in güney ve batıya doğru ilerlemeye başlamasından önce burada Oromolar'ın yaşadıklarını iddia etmektedir. Bu bölgede Somalililer'den önce Oromolar'ın yaşadıklarına dair gösterilen kanıt ise o civarlarda bulunan tümülüslerdir. Ancak bu tümülüslerin bazıları üzerinde yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde bunların Oromolar'a ait olmadıklarını ortaya çıktı.¹¹

Bazı antropologlar ve dilbilimciler, Hamitikler'in atalarının bundan on bin sene önce Kafkasya ve Mezopotamya'da yaşadıklarına inanmaktadırlar. Bu Hamitik gruplar Mısırlılar, Kuşitler ve Berberiler (Kuzey Afrika barbarları) Mezopotamya'dan batıya doğru Mısır'a göç etmişlerdir. Mısırlılar, Mısır'da kalmaya tercih ederken Berberiler ise Afrika'nın kuzeybatı yönüne akın etmişlerdir. Kuşiler ise doğuya ilerleyip bugünkü Sudan ve Eritre sınırına yerleşmişlerdir. Bir müddet sonra doğu Kuşitler olarak bilinen Kuşitik grup, Sudan ve Eritre'den ayrılp "Göller bölgesi" denilen Güney Etiyopya'ya yerleşmişlerdir. Bu Kuşitik grubun çoğalmasıyla ayrı dillere sahip olan Somalililer, Oromolar, Afarlar, Saholar, Rendille ve Bayso gibi farklı etnik gruplar

¹⁰ Lewis, age, s.69.

¹¹ Hersi, age, s.19.

ortaya çıkmıştır.¹² Kuşitlik gruplar birbirlerine dil ve görünüş olarak diğer Afrikalı etnik gruplardan daha yakındırlar.

Kuşiler'in yaşadıkları güney bölgesindeki veya göller bölgesindeki kollarından zamanla Somalililer, Afarlar ve Saholar olmak üzere üç farklı etnik grup daha ortaya çıkmıştır. Somalililer kuzeydoğu ve doğu yönlerine doğru ilerleyip şimdiki yaşadıkları bölgelere gelmişlerdir. Afar ve Saha etnik grupları ise kuzeye doğru açılıp Kızıldeniz kenarındaki "Denakil" çöllerine yerleşmişlerdir. Milattan bin sene önce, bugünkü Somalililer'in ataları, çöl ve dağlıktan oluşan Afrika Burnu'nun doğu kısımlarının sakinleriydi. Bu bölgede yaşayan Somalililer üçüncü yüzyıla kadar inek ve koyun yetiştiriyorlardı. Aynı zamanda Harar yaylarının "Hargeysa" yakınlarındaki buğday gibi o iklime uygun ürünlerle de ilgileniyorlardı¹³. Diğer grup ise avcı ve toplayıcı olup Somali'nin güney ve orta kısımlarında bulunuyordu. Bu gruptan günümüzde hâlâ yaşayanlar mevcuttur.

Somalililer'in sözlü geleneklerinin çoğunun aslen Arabistan'dan geldiklerine inanılmaktadır. Hatta bu geleneklerin, İslâmîyet'ten sonra Somali'ye yerleştiği kanaati vardır. Hâlbuki bu kadar kısa zamanda Arabistan'dan gelen birkaç şeyh nasıl bu kadar çoğaldılar, sorusunun cevabı önemlidir. Dil açısından bakılacak olursa konuştukları lisan Arapça değildir. Zaten Somali kıyılarına yerleşen Müslüman Araplar kısa süre içinde Somalilileşmişlerdi.¹⁴

Yapılan bilimsel araştırmaların sonuçlarına göre Somalililer, Güney Etiyopya ve Kuzey Kenya'da yoğun olarak yaşayan Oromo, Rendille ve Bayso gibi doğu Kuşiler olarak bilinen kavimlere mensupturlar. "Oromo" ismi, ilk olarak on altıncı yüzyılda "Galla" ismi olarak ortaya çıkmıştır. Henüz İslâm'la tanışmamış Oromolar on altıncı yüzyılda, Somalililer de daha önce yaşadıkları güney Etiyopya'dan çıkıp savaşarak kuzey ve kuzeydoğu taraflarına yayılmışlardır. Ancak o zamana kadar Somalililer'in tamamı çoktan Müslümanlığı seçmiş olup bugün yaşadıkları topraklarda

¹² Cabdalla Cumar Mansuur, *Taariikhda Afka iyo Bulshada Soomaaliyeed*, Leicester: Looh Press, 2016, s.4.

¹³ Ali Ahmed Jimale, *The Invention of Somalia*, Asmara: Red Sea Press, 1995, s.334.

¹⁴ Muhammed bin Abdullah ibn Battuta, *Tuhfetu'n-Nuzzar fî Garâibi'l-Emsâr ve 'Acâibi'l-Esfâr*, Daru İhyâi'l-Ulum, Beyrut: 1987, s.162.

bulunuyorlardı. Bu da Somalililer'in bugün buldukları bölgede daha önce Oromalar'ın yaşamadıklarının bir göstergesidir.¹⁵

Somali tarihi üzerinde araştırmalar yapan bazı uzmanlar, Somalililer'in kökenleri hakkında bir fikir birliğine ulaşamamışlardır. Bu uzmanlardan bir kısmı, Somalililer'in atalarının Güney Mısır ve Kuzey Sudan civarlarından göç etikleri kanaatindedirler. Somalililer Mısır topraklarının çoğu çölleşince doğuya tarafına doğru ilerlemeyi tercih ettiler, geldikleri Somali de bir müddet sonra çöl olmaya başlayınca inek yerine deve yetiştirmeye başladılar. Bazıları ise Somalililer'in menşeinin Somali'nin doğu bölgesi olduğu konusunda ısrarcıdır. Fleming, Hein, E.R. Turton ve H.S. Lewis gibi tarihçiler ise Somalililer'in asıl yurtlarının Güney Etiyopya'nın göller bölgesi olduğunu savunurlar.¹⁶

Somalililer'in beşinci yüzyılda, çöl benzeri olan arazilerinde başladıkları deve yetiştiriciliği günümüze kadar devam etmektedirler.

Romalılar, Somali sahillerinde yaşayan, tütsü ve sarı sakız gibi ürünlerin ticaretini yapan bu milleti "Berberiler" olarak adlandırmıştı. Eski Mısırlılar ise "Berber" kelimesini bütün tapınakları ve kutsal yerleri tarif etmek için kullanmışlardı. Benzer şekilde Yunanlılar bu kelimeyi Zeyla' sahillerinde yaşayan Somalililer için kullanırken Araplar ise bu kelimeyi ilk olarak, İslâm'ın yayılışı esnasında Kuzey Afrika'da yaşayan Amaziğler için telaffuz etmişlerdi. Daha sonra Arap yazarlar Kuzey Afrika'da yaşayan Berberileri Doğu Afrika'dakilerden ayırmak için Somalililer için "Siyah Berberiler" tabirini kullanmışlardır¹⁷. Bu sebeple Somalililer hakkında, İslâm'ın ortaya çıkışından hemen sonra Arabistan'dan Somali'ye göç ettiklerini söylemek için daha güçlü delillere ihtiyaç vardır.

"Somali" isminin tam olarak nereden ve ne anlama geldiğine dair farklı tahminler ve yorumlar yapılmaktadır. Bazıları, Somali isminin Arapça kökenli mal sahibi veya zengin olan kimse anlamına gelen "zûmâl" kelimesinden geldiğini iddia etmektedir. Bazıları ise bir zamanlar Zeyla' şehrinden Havun burnuna kadar, yani Somali'nin kuzey ve kuzeydoğu bölgesinde hâkim olan *Soma bin tersoma* isminden

¹⁵ Hersi, age, s.22.

¹⁶ Axmed İbrahim Cawaale, *Dirkii Sacmaallada*, İftin, Hargeysa: 2012, s.60.

¹⁷ Ali, age, s.99.

türetildiğini söylerler. Ancak bu söylenti sağlam bilgilere dayanmamaktadır. Biraz daha mantığa yakın olan diğer bir görüş ise on beşinci ve on altıncı yüzyılda Müslüman Somali ve Hıristiyan Amhara arasındaki savaşların yoğun olduğu dönemlerde Amharca'da gâvur ya da kâfir anlamına gelen *Soumahe* kelimesinden türetildiği tahmin edilmektedir.¹⁸

Yine Somali kelimesi, Arabistan'dan geldiği varsayılan ve Somalililer'in atalarından kabul edilen biriyle ilişkilendirilmektedir. Buna göre, sözü edilen kişinin, kardeşinin gözünü çıkarttığı rivayet edilir. O yüzden "gözünü dışarı çıkarttı", yani "kör etti" anlamına gelen Arapça "samala" kelimesinden geldiği düşünülmektedir.¹⁹

Somalililer arasında öne sürülen ve en yaygın görüş ise Somalicede "hayvan sağlamak" fiilinin emir sığası olan "hayvanı sağ" anlamına gelen (Sômâl) kelimesinden geldiği yolundadır.

Eski Arap asıllı coğrafya ve tarih yazarları Kızıldeniz sahilinden Barawa şehrine kadar yaşayan bu milleti tanımlarken Kuzey Afrikalıları beyaz Berberiler'den ayırmak için "Siyah Berberiler" tabirini kullanıyorlardı²⁰. On üçüncü yüzyılda yaşayan İbn Said, "Coğrafya" adlı kitabında, Somalililer'in en kalabalık ve önemli kabilelerden biri olan Hawiye kabilesinin bugünün Marka şehrinde yaşadıklarını öne sürmüştür. Ancak Somali kelimesi bugünkü telaffuzuyla ilk olarak Etiyopya'nın kralı Negus Yeshaq'ın on beşinci yüzyılda yenilgiye uğrattığı Müslüman ordularından bahsederken zafer şarkılarında ve destanlarında, bu Müslüman orduların arasında Somalililer'in de olduğuna işaret etmiştir. Ama bu Somalililer'in daha o önce o bölgelerde yaşamadıkları anlamına gelmemektedir.²¹

Yemenli yazar Muhammed Ahmed el-Nejdi'nin verdiği bilgiye göre Yemen'in Sana şehrinin kuzeyinde Vâdis-sûmâl denilen yerde yaşayan Osman bin Muhammed bin Hanbel bin el-Mehdi, hicri üçüncü yüzyılda Somali'ye gidip oralı bir kadınla evlendi. Somalili kabilelerin çoğu, bu adamın soyundan geldiklerini iddia etmektedir.²²

¹⁸ Cawaale, age, s.48.

¹⁹ Richards Burton, *First Footsteps in East Africa*, J. M. Dent and Sons, London: 1962, s.82.

²⁰ Şihabüddin Ebi Abdillâh Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, c.1, Dar Sadr, Beyrut: 1977, s.370.

²¹ Herbert Lewis, "The Origin of the Galla and Somali", *The Journal of African History*, 1966, sy.1, s.30.

²² Mansuur, age, s.129.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına yazılan Kitabü'z-Zencî'nin yazarına göre Somalililer, *Bar bin Kîdâr bin İsmail bin İbrahim* soyundan geldiklerini, o yüzden kuşkusuz ve ihtilafsız Arap olduklarını savunmaktadır.²³

Somali toplumu klanlar ve onların altındaki kabilelerden oluşmaktadır. Bu kabilelerin sayıları ve ana kabilelerin neler olduklarına dair net bir görüş birliği olmamasına rağmen genel görüş, ana kabilelerin Darod, Dir, Digil, Mirifle, Hawiye ve Isaaq oldukları yolundadır.²⁴ Bunların yanında birçok küçük klanlar da mevcuttur. Somali, sadece Afrika'nın değil aynı zamanda dünyanın en homojen ülkelerinden biridir. Somalililer farklı kabile dilleri ya da sonradan gelen sömürge dilleri yerine kendi dilini, din olarak ise İslâm'ı benimsemişlerdir.

Ülkenin güneybatısında hem tarımcılık hem de hayvancılık yapan Digil ve Rahaweyn kabileleri yaşar. Dir kabilesi ise Kuzey Somali ve Cibuti çöllerinde hayvancılıkla uğraşırlar. Darod kabilesi kuzeydoğu ve Ogaden bölgelerinde deve yetiştirmektedirler. Hawiye kabilesi ise ülkenin güney ve orta kısımlarında hem göçebe hayat sürüp hem de yerleşik tarım yapmaktadır. Bantu asıllı Jareer kabilesi çoğu nehir kenarlarında inek yetiştirirler. Midgan kabilesi kuzeyde Dir gruplarıyla beraberdirler. İslâm'ın yayılmaya başladığı ilk dönemlerde Somali kıyılarına gelen ve artık Somalileşmiş Arap, Fars ve Hintli grupların çoğu sahil kentlerinde ticaret ve balıkçılık yapmışlardır.²⁵

Yukarıda belirtildiği gibi Somalililer klanlardan ve alt üyelerden oluşmaktadır. Bu klanlar ve alt klanların her biri tek bir erkek soyundan geldiği söylenen hiyerarşik yapılardır. Bu hiyerarşik gruplar Somali yaşamının merkezi birer unsurlarıdır. Somali toplumunda klanlar, aralarındaki çatışmanın yanı sıra büyük bir dayanışma kaynağı olarak hizmet etmektedir. Klanlar koruma, su, iyi topraklara erişim ve siyasi güç için

²³ *Kitabü'z-Zunuuc*, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına ait el yazma kitabı. Bkz. <http://siirah.com/kutub/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%20%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%86%D9%88%D8%AC.pdf>.

²⁴ Afyare Abdi Elmi, *Understanding the Somalia Conflagration: Identity, Political Islam and Peacebuilding* London: Pambazuka Press, 2010, s.29.

²⁵ J. Spenver Tirimingham, *Islam in Ethiopia*, London: Oxford University Pres, 1952, s.210.

güçleri birleştirirlerdi. Somali klan örgütü, değişen ittifaklar ve geçici koalisyonlarla karakterize olan istikrarsız bir sistemdir.²⁶

Pastoralistler deve, sığır, koyun ve keçi yetiştirir. Deve, özellikle kuraklık ve otlama ortamında hayatta kalma yetenekleri için değerli olan et, süt ve mal taşımacılığı sağlar ve bir değişim ticari amacı olarak hizmet ederlerdi. Agro-pastoralistlerin, genellikle kendi taşınabilir çadırlarına ek olarak daimi bir evleri vardır. Genellikle küçük ölçekli çiftçiler tarafından yetiştirilen gıda ürünleri arasında sorgum, mısır ve susam da vardı.²⁷

Pastoral bir toplum olan Somalililer temelde demokrasiye yakındır. Geleneksel olarak kararlar erkek meclisleri tarafından alınır. Bu kurul genellikle yaş, soy, kıdem, servet ve nüfuz sahibi olmasına rağmen bazen kaos ve anarşiye yol açabilecek kararlar da verebilmektedir. Antropolog I. M Lewis, “Tüm insanlar meclis üyeleridir ve hepsi politikacıdır.” diye işaret eder. Somalililer’in eşitlikçiliği, toplumun her yönüne nüfuz etmiştir. Söz gelimi, fakir bir göçebe için yüksek bir kabile yetkilisine eşit olarak yaklaşması ve onunla kabilenin işlerine dair bir münakaşaya girişmesi hiç de alışılmadık değildir.

Somalililer’in aile yapısı klanlar üzerinde inşa edilmiştir. Klan üyeliği, paternal (baba) soy tarafından belirlenir. İslâm’dan önce de Somali toplumunda çok eşlilik vardı. Bu ataerkil toplumda baba ailenin başıdır ve aileyi desteklemelidir. Bir erkeğin evin sorumluluğunu yerine getirmemesi, kültürel bakımdan kabul edilemez olarak görülür.²⁸

Somali’nin en doğu ucunda yer alan Ras Hafun (Hafun Burnu), Somalililer’in diğer milletlerle karşılaştığı ve pek çok açıdan birbirine karıştığı bir coğrafyaya işaret etmektedir. Mes’udî’nin miladi onuncu yüzyılda yazdığı gibi, Hafun Burnu, oldukça fırtınalı sert ve dalgalı ve bir denize sahipti. Hindistan, Mısır, Arabistan, Fars ve Roma’dan gelen gemilerin bir kısmı bu yüzden burada batıyorlardı. Batan bu gemilerden kurtulanlar Somali sahillerine çıkıyorlardı. Bu yüzden Somali’nin etnik yapısının bazı değişikliklere maruz kalması olağan karşılanmalıdır.²⁹

²⁶ Cultural Handbook, Center for Applied Linguistics The Cultural Orientation Project, Washington DC: 2010, s.3.

²⁷ Diana Briton Putman - Mohamood Cabdi Noor, *The Somalis, Their History and Culture*, Washington DC: Center for Applied Linguistics The Cultural Orientation Project, 1993, s.5.

²⁸ Putman - Cabdi Noor, *age*, s.22.

²⁹ el-Mes’udî, *Murûcu ’z-zeheb*, c.1, Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2005, s.84.

C. SOMALİLİLER VE ESKİ MEDENİYETLERİ

Milattan önce üç bin yılına ait kaynaklarda Akadlar ve Sümerlere ait bir efsane olan “*Keluha'nın kara diyarları*” (*black land of Keluha*) tabiri ile Afrika Burnu'nun kastedildiği düşünülmektedir. Bununla beraber, yaklaşık bu dönemlerde Mezopotamya'dan gelen ticari gemiler Afrika Burnu'nu ziyaret etmişlerdir. Bu yarı efsanevi kaynakların güvenilir derecesi çok düşük olsa da Somali sahillerinden götürülen tütsü ve mür gibi buhurlar Mezopotamya ve Mısır ibadethanelerinde kullanılmıştır. Kuzey Somali sahilinde yetişen bu kıymetli tüsümler sadece Mısırlı ve Mezopotamyalılar'ın değil, aynı zamanda Farmlar ve Yunanlılar'ın da ilgilerini çekmiştir. Yine bu dönemde Somali'nin kuzey sahil bölgeleri, Mısırlılar tarafından (*land of punt*) yani “güzel koku diyarı” olarak bilinmekteydi.³⁰ Somalicedeki bazı kelimeler ile eski Mezopotamya'da konuşulan Akadça ve Sümerce dillerindeki bazı kelimelerin (özellikle inek, keçi ve koyun gibi hayvan isimlerinin ve diğer bazı kelimelerin) benzerlikleri dikkat çekicidir. Somalililer'in yetiştirdiği hayvanlar, özellikle inekler, milattan beş bin sene önce Mezopotamya'dan Afrika'ya göç eden kavimler tarafından getirilmiştir.

Milattan önce 3600 senesinde Mısırlılar ticaret için sıkça Somali liman kentlerine gelmekteydi. Somali'nin kuzey ve kuzeydoğu sahillerinde bulunan anıt mezarların içindeki eşyalar ile Mısır piramitlerinin içinde görülen eşyalar arasındaki benzerlikler, Mısırlılar'ın Somalililer üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Hatta Somalicedeki firavun kelimesi (*fir'oon*) diğer dillerdeki firavun kelimelerinden çok daha benzerlik göstermektedir. Kuzey Somali'de yirmi beş yerden fazla yapılan kazılarda milattan önce on beşinci yüzyıla ait Mısır'da kullanılan kiremit ve tavalanın benzerleri bulunmuştur.³¹

Antik çağlarda Araplar, Farmlar, Hintliler ve Mısırlılar, Somalililer'le en fazla ticaret yapan ve Somalililer'i en fazla etkileyen milletlerdi. Ancak bölge üzerinde en büyük etkiyi yapan Mısırlılar olmuştur. Somalililer'in bugün bile kullandığı bazı eşyaların resimlerine ve bazı kelimelere Mısır'da rastlanmıştır. Mısırdaki bulunan

³⁰ Hersi, age, s.45.

³¹ Mansuur, age, s.43-60.

lahitlerin içindeki gemi resimleri ile o dönemde kuzey doğu Somali sahillerinde kullanılan gemiler arasında büyük benzerlikler göze çarpmaktadır.³²

Kadim zamanlarda Eski Mısır ve Kuzey Somali sahil kentleri arasında canlı bir ticaret söz konusuydu. Hatta Mısır'daki en büyük piramidi inşa eden işçilerin Somali'nin kuzey sahillerinden gelen bir komutanın gözetiminde oldukları söylenmektedir. Somalililer, malları önceleri Mısır'a kendileri götürürlerken Mısırlılar, Somalililer'in bu tekerciliğinden kurtulmak için, bizzat malları kendileri alıp Mısır'a götürmeye başladılar. On üçüncü hanedan döneminde, Mısır'dan Somali kıyılarına gönderilen ilk ticari kafilere ağırlıklı olarak buhurlar ve tıbbi bitkiler bulunuyordu. Mısır'da bulunan belgelere göre Somali'ye gönderilen bu ticari kafilelerin en önemlisi *Kraliçe Hatshepsut* döneminde gerçekleşmiştir. Bu ticari yolculuk, beş büyük gemiden oluşan bir filoyla yapılmıştır. Aynı zamanda gönderilen bu kafiye sayesinde o dönemin ve o bölgenin halkı, mevcut hayvanlar, bölgenin bitki örtüsü ve coğrafi yapısı hakkında detaylı bilgiye ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu ticari delegasyon, yerli halk ve kral tarafından yapılan sıcak karşılamadan ve kendilerine gösterilen misafirperverliklerinden övgüyle bahsetmektedir.³³

Somali, çok eski dönemlerden beri Mısır'da tütsü ve mür gibi buhurlar ile nam saldığı için bu ülkede “buhurlar ülkesi” olarak bilinirken aynı zamanda deri, canlı hayvan, fildişi ve altın gibi ürünleriyle de meşhur olmuştu. Bu ürünleri satın almak için Güney Arabistan, Fars diyarı ve Mezopotamya gibi uzak coğrafyalardan ticari gemiler gelmekteydi.³⁴

Kızıldeniz'de Araplar'ın ticari faaliyetleri milattan önce üçüncü yüzyılda başlamıştır. Daha sonraları ise miladi üçüncü yüzyılda *Zand Afrik Shah*, yani Afrika Şahı, Doğu Somali kıyılarının kralı ve Fars kralı Naresh arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Miladi altıncı yüzyılda Yemen Farslılar'ın eline geçtiğinde bu ilişkilerin daha da arttığı düşünülmektedir.³⁵

³² Hersi, age, s.69.

³³ Hersi, age, s.49.

³⁴ Hersi, age, s.56.

³⁵ Hersi, age, s.59.

Somali kıyılarında yerleşen Araplar İslâmîyet'ten önceki zamanlarda da vardı. İki kıyı arasında ticaret yapan Araplar, bazen kalıcı olarak Somali kıyılarına yerleşiyorlardı. Kuzey Somali kıyılarına gelen en büyük Arap göç dalgası ise Marib barajının yıkılışından sonra gerçekleşmiştir. Marib baraj felaketinden sonra Somali'ye gelen Arap göçmenler sadece kıyılarda kalmakla yetinmeyip daha iç kısımlara kadar yerleşmişlerdir.³⁶

Miladi birinci yüzyılda Doğu Afrika'ya gelen meşhur Yunan yazar Periplus, eskiden Aviletis adı verilen Zeyla'nın küçük bir ticari şehir olduğunu ve buradan mür, baharat, fildişi ve maymun ihracat edildiğini, karşılığında da Mısır'dan buğday ve giyecek alındığını söylemektedir. Kendisi ayrıca Afrika Boynuzu'ndaki bugünkü Somali'de yaşayan halktan Berberiler olarak bahsetmiş, ülkeyi de "Berberiler diyarı" olarak tanımlamıştır.³⁷

Mısırlılar ve Yunanlar tarçının Berberiler ülkesinde, yani Somali'de yetiştiğine inanırlardı, ancak miladi birinci yüzyılda Romalı yazar Piliny, aslında tarçının Somali'de yetişmediğini, Somalililer'in ticaret yapmak için gizli bir şekilde Endonezya'dan alıp Mısırlılar ve Romalılar'a sattığını ortaya çıkardı. Fakat buhur ve sarı sakız gibi ürünler Somali' de yetişiyordu ve ticareti de yapılıyordu.³⁸

Somali'ye en çok göç Güney Arabistan'dan gerçekleşmiştir. Somalililer'in, bu bölgeden gelen göçmenler ile yerel halkın karışımlarından ortaya çıkmış olması kuvvetli bir ihtimaldir. *The Periplus of Erithraean Sea* adlı eserde bahsedildiğine göre bazı Arap tüccarların, gemi kaptanlarının ve yerel halkın arasında sıkı bağlantılar oluşmuş ve Himyerlilerin Afrika Burnu üzerinde kültürel etkileri olmuştur.³⁹

Antik kaynaklara göre Malao (bugünkü Berbere), Mundu (bugünkü Heys), Mosyllon (bugünkü Boosaaso) gibi kuzey ve kuzeydoğu Somali'deki liman kentleri milattan önce 3 bininci yıldan milattan sonra üçüncü yüzyıla kadar Kızıldeniz'in en önemli liman kentleriydiler. Somali'nin iç bölgelerinde yaşayan avcı -toplayıcı grupların getirdiği çeşitli hayvan derileri, kaplumbağa kabuğu ve buhur gibi diğer

³⁶ Hersi, age, s.67.

³⁷ Periplus, *The Periplus of the Erythraean Sea: Travel and Trade in the Indian Ocean by Merchant of the First Century*, (çev. Wilfred H. Schoff), London: Longmans, Green and Co., 1912, s.25.

³⁸ Ali, age, s.99

³⁹ Hersi, age, s.73.

kıymetli mallar Roma ve Hindistan'a ihraç ediliyordu. Bu mallar Arabistan gibi yakın yerlere Somalililer'in yaptıkları küçük teknelerle ulaştırılıyordu.⁴⁰

D. SOMALİLER'İN İSLÂM ÖNCESİ İNANÇ SİSTEMİ

Doğu Afrika'da yaşayan Somalililer'in de dâhil oldukları *Kuşlilerin* çoğu eskiden "Wâq" dinine inanıyorlardı. Hatta bazıları bugüne kadar benimsediği *Waaq* tanrısını, göklerin ve yerin ölmez ve ebedi tanrısı olarak tanımlamaktadır. Bu inanç bugün bile Güney Etiyopya ve Kuzey Kenya'da yaşayan bazı kabileler arasında hala mevcuttur. Wâq dini, bir zamanlar Somalililer'in resmi dini olsa da, artık bu inancın kalıntılarına sadece bazı mekân isimlerinde ve bazı Somalice kelimelerde rastlanmaktadır.

Somali'deki halkın bir kısmının İslâmîyet öncesi dönemlerde, yerel inançlarıyla beraber, kesin olmasa da Hıristiyanlık ve Yahudilik dinlerini de benimsemiş olabilecekleri düşünülmektedir. Somalililer'e ait kültürün bazı tarafları İslâm dinine uygun, bazı tarafları ise aykırıdır. İşte İslâm dinine aykırı olan bu taraflar eski dinlerin kalıntıları olabilir. Yapılan araştırmalar semavi dinlere ait bazı ibadetlere Somali kültüründe rastlandığını göstermektedir. Somalililer İslâm'la tanışmadan önce, Doğu Afrika'da yaşayan *Somali, Oromo, Sidamo, Afar, Bayso, Burji ve Rendille* gibi çoğu "Kuşitik" diye adlandırılan bu grupların inançları tek tanrıçılığa dayanan "*Kuşitik din*" olup tanrıları ise "*Waaq*" olarak bilinmekteydi. *Waber* ve *Rooble* gibi bu tanrı ile alakalı bazı isimleri birtakım Somalili kabileler bugün bile hala kullanmaktadır.⁴¹

Bu dini anlayışa göre, göklerin yaratıcısı *Waaq* adı verilen tanrıdır, güneş de onun gözüdür. *Atete* olarak adlandırılan tanrıça ise gökteki tanrıya yardımcı olmakta ve kadınlara çocuk verdiğine inanılmaktadır. Çocuğu olamayan kadınlara çocuk vermesi ve hamile kadınları ölümden koruması için Cuma günleri halka yemek verirler ve tanrıçaya dualar okuyup şükrederler. Aynı zamanda "Ayana" denilen iyi ruhun ise, hastalara şifa verip hayvan ve mahsulleri koruyup tüm belaları def etmek için Tanrı *Waaq*'a yardım ettiğine inanılırdı. "Qollo" kötü ruhu ise, hastalıklara sebep olan, kadınlara ve çocuklara zarar veren, hayvanları ve mahsulleri tahrip eden kötü ruhun adıdır.

⁴⁰ Ahmed, age, s.241.

⁴¹ Ahmed, age, s.249.

Bölgede bulunan bazı ağaçların ise ayrı bir kutsiyete sahip olduklarına inanırlardı.⁴² Benzer şekilde Somali’de birçok şehrin ve kabile isimlerinin sonunda “Waaq” kelimesi vardır. Bunların Somalililer’in eski diniyle alakalı olduğu oldukça açıktır. Somali’de ayinler ve İslâmî boyut kazandırılmış faaliyetler günümüzde de devam etmektedir. Bütün bunlar bize Somalililer’in eski Kuşitik dininden, İslâmîyet’e geçtiğini net bir şekilde göstermektedir.

Yerel inançlarla beraber eski medeniyetlerden Finikeliler ve Akatlar gibi milletlerden Somalililer’e geçen bazı dinî terimler de söz konusudur. Allah anlamına *El* kelimesi taşıyan yerler ve bazı kabileler mevcuttur. Fenikelilerin Allah için kullandıkları *Ba’l* kelimesinin aynısı Somalililer de kullanırlar. Binlerce sene Farslılar ve Türkler tarafından kutlanan nevruz bayramını Somalililer de her güneş yılının başında kutlayıp aynı şekilde ateşin üstünde atlarlar. Somali’ye coğrafik olarak en yakın olan Arabistan özellikle Yemenlilerin tanrılarında *el-Maqha*’ya kurban olarak takdim “*Ta’dâr kurban ibadeti*” aynı isimle ve İslâm’a uyarlanmamış haliyle Somali’de de icra edilmektedir.⁴³

Miladi yetmişinci yılda, Roma imparatoru Titus, Orşelim heykelini tahrip ettikten sonra Yahudileri Kudüs’ten kovup dünyanın dört bir tarafına dağılmasına sebep olmuştur. Mısır veya Yemen üzerinden Kuzey Etiyopya’ya gelen Yahudilerin elbette Somalililer’i az da olsa etkilemeleri oldukça doğaldır. Somalili kabilelerin destanlarında İsrailoğulları’nın Firavun’dan kaçarken Hz. Musa’nın asasıyla denizi yarıp geçtikleri gibi benzer hikâyeler yer almaktadır. Onlar da düşmandan kaçmak için nehirle karşılaşan kabile şeyhinin kılıcını nehre vurup açılan beş ayrı yoldan nasıl geçtiklerini anlatırlar. İbranicede Allah anlamına gelen *elyahu* kelimesi, Somalicede de aynı anlamda kullanılmaktadır. Somalililer’in bugünde kullandıkları *Raabi*, *Adna*, *Kâhin* ve *İgaal* gibi isimlere İbranicede de rastlanmaktadır.⁴⁴

Somalililer’in hiçbir zaman için Hıristiyanlığı kabul ettiklerini söyleyemeyiz. Fakat bazı yerlerde Müslüman olmalarına rağmen bazı gruplar pazar günleri bir araya gelip beraber dua okurlar. Bazı kabilelerin âdetleri üzerine pazar günleri hayvanları satmak için pazara götürmemesi, kadın falcıların fala bakarken “*Ey Hz. Meryem! Bize*

⁴² Mansuur, age s.96.

⁴³ Mansuur, age, s.107.

⁴⁴ Mansuur, age, s.114.

doğruyu göster!” demeleri ve bazı kabilelerin hayvanlarının simgelerinin haça benzemesi gibi az da olsa Hıristiyanlığın etkilerinden söz etmek mümkündür.⁴⁵

Somalililer, haftanın belli günlerinde “Mukey” adı verdikleri ağacın altında toplanıp dua ederler. Akşam vaktinde ağaçların üstünden gelen kötü Ayana ruhları insanlara zarar vermesin diye halkın ağaçların altından geçmemesi, ağaçların altında oturmaması ve yatmaması konusunda uyarırlar. Bugün bile kırsallarda yaşayan Somalililer’in bazıları birtakım ağaçların dallarına ip bağlarlar ve bunun belaları defedeceğini inanırlar. Somalililer’de, İslâmîyet’i kabul etmelerine rağmen eski dinlerinin bazı izleri hala sürmektedir.

Yahudiler dağıldıktan sonra yoğun olarak göç ettikleri yerlerden biri de Yemen’dir. Yemen ile Somali’nin İslâm’dan önce de süregelen sıkı ticari ilişkileri olduğu için Yahudiliğin Yemen’den Kuzey Somali’ye bu şekilde sızdığı söylenebilir. Bazı Somali sözel anlatımlarına göre bir zamanlar Yahudiler’in Somali’de yaşadıklarını ve Somali’nin “*Yibir*” kabilesinin Yahudi soyundan olduklarını ve eskiden Kuzey Somali’ye hükmeden Yahudiler’den olduklarını iddia etmektedirler. İslâm dini gelmeden önce Somali’de oldukça saygın ve bilindik bir kabile olan Yibir kabilesinin ismi İngilizcedeki *Hebrew* kelimesi aralarında benzeşmeden yola çıkarak ortaya atılan bu görüş, herhangi bir delile dayanmadığı için sadece tahminden ibarettir.⁴⁶

Miladi 52. senesinde, Hz. İsa’nın havarilerinden olan St. Thomas’ı taşıyan geminin Sokotara adasının yakınlarında battığına dair söylentiler vardır. Milattan sonra altıncı yüzyılda yazılan *Christian Topography* kitabında ise Somali’ye yakın mesafede olan Sokotara adacığında Yunan kökenli Hıristiyanlar olduğu ifade edilmektedir. Berbera şehri yakınlarında bulunan bazı eski mezarlar da haç şeklinde gibi inşa edilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bu adanın karşısındaki yerleri ziyaret eden İngiliz casusu Lieutanant Speke o civarlarda haçlı mezarlar gördüğünü iddia etmiştir Speke’in bu iddialarını destekleyecek herhangi bir delil ortada yoktur. Somali’de İslâm’dan önce az da olsa Hıristiyanların mevcut olmuş olması muhtemeldir.⁴⁷

⁴⁵ Mansuur, age, s.118.

⁴⁶ Cawaale, age, s.57.

⁴⁷ Cawaale, age, s.57.

Antik çağlarda Somalililer'in inandıkları dinlerle ilgili daha fazla bilgi yoktur, ancak yeni keşfedilen resimler, Somalililer ve eski Mısırlılar'ın dinlerinin birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Zira eski Mısırlılar'ın Somali'yi yakından keşfetmek için ticari delegeler gönderdikleri bilinmektedir. Mısırlılar'ın milattan önce 2700 yılı civarlarında gök tanrıçası olan dişi inek şekilli *Nut* resmine benzeyen bir heykelcik Somali'nin kuzeyinde bulunmuştur. Aynı zamanda eski Mısırlılar Somali'yi "Tanrılar Ülkesi" olarak bilmekteydi. Kuzey Somali'de bulunan bir tarihi eserde inek resmi önünde duran bir adamın, ineğe yalvarıyor gibi ellerini yukarı kaldırdığı görülmektedir. Somalililer de Mısırlılar gibi, göklerin ve yerin dengesinin bir inek ve boğa arasındaki sevgi üzerine kurulu olduğuna inanıyorlardı.⁴⁸

⁴⁸ Cawaale, age, s.73.

İKİNCİ BÖLÜM
SOMALİ'YE GÖÇ EDEN MÜSLÜMANLAR VE
İSLÂM'IN YAYILIŞINDAKİ ROLLERİ

A. HABEŞİSTAN HİCRETİ

Hicri birinci ve ikinci yüzyıllarda birçok Müslüman grup birbirinde ayrı ayrı ve değişik sebeplerden ötürü İslâm'ın önemli merkezlerinden olan Arabistan, Irak ve Suriye'den hicret edip Somali'nin de dâhil olduğu Doğu Afrika sahili boyunca yerleştiler. Farklı mezheplere mensup olan bu Müslüman gruplar kısa süre içinde İslâm'ın Doğu Afrika sahilinde yayılmasına sebep oldular.

Hz. Ömer, Habeşli korsanların Müslüman ticaret gemilerine ve Cidde'ye düzenledikleri saldırılara karşılık vermek amacıyla küçük bir deniz seferi düzenlemişti. Ancak Müslümanların, bu küçük deniz seferinden sonra Habeşistan ve Doğu Afrika sahillerine yerleşmiş oldukları anlamına gelmemektedir. Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan, halifelğe muhalif olanları, sürgün olarak göndermek ve Habeş korsanlarının Cidde'ye ve Müslümanların ticari kabilelerine yönelik korsan saldırıları önlemek amacıyla Eritre'nin Dahlak adalarında bir askeri üs kurmuştur. Abdülmelik bin Mervan'ın kurduğu bu askeri üs, aynı zamanda Doğu Afrika'da ilk İslâm merkezi sayılmaktadır.⁴⁹

İslâm dininin Mekke'den sonraki ilk durağı, Afrika'nın doğusunda yer alan Habeşistan idi. Mekkeli müşriklerin yeni İslâm dinine giren ashaba karşı uyguladıkları şiddet ve baskılardan kaçan Müslümanlar iki kez, Hıristiyan dinine mensup olan Habeş kralı Necaşî'ye sığınmışlardı. Hz. Peygamber (as), amcasının himayesi altında bulunduğu sıralarda sahabeye reva görülen eziyet ve işkencelere sessiz kalmadı ve onlara, *"Habeşistan'da yanında kimsenin zulüm görmediği bir hükümdar vardır, aynı zamanda orası bir sadakat ve doğruluk arazisidir. Allah size bir hayır kapısı açuncaya kadar orda kalırsınız."* dedi.⁵⁰

Miladi 615 senesinde Hz. Muhammed (as), mazlum ve mağdur ashabına yaptığı bu çağrı sonrası Müslümanlar gizlice Habeşistan'a hicret etti. Bu ilk Habeşistan hicretine çıkan sahabilerin 12'si erkek ve 4'ü de kadından oluşuyordu.⁵¹

⁴⁹ Muhammed en-Nakirî, *İntişaru'l-İslâmî fi Şarki Afrikiya ve Munahadatu'l-Garbi Lehu*, Riyad: Dar el-Mirrih, 1982, s.83.

⁵⁰ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1971, c.1, s.344.

⁵¹ Muhammed Rıza, *Muhammed Resûlullah*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1975, s.97.

Somalili halkın çoğu, hicretten önce yedinci yılda İslâm dininin Somali'ye ulaştığına inanmaktadırlar. Buna göre İslâm, Medine'ye girmeden önce Somali'nin Zeyla' şehrine geldi. Hatta Zeyla'da Habeşistan hicreti döneminde inşa edildiği sanılan Mescidü'l-Kıbleteyn adını taşıyan bir cami vardır. Bu görüş her ne kadar abartı bir iddia görünse de Habeşistan'a hicret eden sahabenin burada yaklaşık on altı senelik bir müddet kaldıkları bilindiğine göre, bu süreçte yerel halk ile temasa geçip dini tebliğ faaliyetleri yapmaları kuvvetli bir ihtimaldir.⁵²

Sahabe, yerel halk ve hatta Habeşistan kralı Necaşi de dâhil olmak üzere, tahrif ve değişikliğe uğramadan saf Hıristiyan dinine inananları İslâmîyet tarafına çekmiştir. Somalililer'in de Habeşistan'ın yan komşuları oldukları için Zeyla' veya Harar bölgeleri üzerinden Müslümanlaşmış Habeşilerle temasları söz konusu olabilir. İbn Abbas diyor ki, "Kırk kişiden oluşan bir heyet Habeşistan'dan Hz. Muhammed'i (as) ziyarete geldiler ve Uhud savaşına katıldılar ve bazıları yaralandılar." Bu heyet Müslümanların maddi yardıma ihtiyaçları olduklarını gördüklerinde de Hz. Peygamber'e gelip, "Ya Resululah! İzin ver, memleketimizdeki mallarımızı getirip muhtaç olan Müslümanlara dağıtalım" dediler. Medine'ye her gelişlerinde Hz. Peygamber onlara bizzat hizmet ederdi.⁵³

İşte Müslümanların Habeşistan'a hicretleri sırasında bugün Somali şehri olan Zeyla'dan inerek Habeşistan'a geçtiklerine dair rivayetler mevcuttur. Hatta bunlardan bazıları hicret eden bazı sahabilerin Medine'ye dönmediklerini iddia etmektedirler.⁵⁴

Habeşistan'a hicret eden sahabenin yerleştikleri yer, bugünkü Etiyopya'nın Tigray bölgesinde yer alan Aksum Şehri'dir. Arkeolojik araştırma verilerine göre Aksum Devleti veya Habeşistan'ın uzunluğu üç yüz kilometre, genişliği ise yüz altmış kilometre olan dikdörtgen şekli bir alanda yer alıyordu. Güneyde bugünkü Eritre'de yer alan Keren şehrinden Alagui, batıda ise Kızıldeniz sahilindeki Adulis'ten Takkeze

⁵² İbn Hişam, age, s.365.

⁵³ Abdullah Salim Bazîne, *İntişâru'l-İslâmî fi Afrikiya Cenube's-Sahra*, Misrateh: Yedi Ekim Üniversitesi 2010, s.83.

⁵⁴ Christine Choi Ahmed, "God, Anti Colonialism & Drums: Sheikh Uways and Uwaysiyya", *Ufahamu: Journal of African Studies*, c.17, sy.2, University of California, 1989, s.97.

tarafına kadardı. Ancak bilinen antik Habeşistan'ın en meşhur iki şehri, Aksum ve Adulistir.⁵⁵

“Aksum” ismine ilk olarak denizcilik ve ticaret kılavuzu olarak yazılan Perplus Maris Erthyraei kitabında rastlanmaktadır. İsmi meçhul olan Mısırlı bir tüccar tarafından yazılan bu kitap, liman kenti Adulis ve Aksum Devleti'nin ticareti ile Kızıldeniz ticaret yolları hakkında bazı önemli bilgiler vermektedir. Yazar, Aksum'dan beş günlük yürüyüş mesafesindeki Koloé şehrinin, Aksum Devleti'nin etrafı ve Nil Nehri'nin gerisinde bulunan bölgelerden getirilen fildişi ve diğer kıymetli malların toplanma yeri olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Bütün bu eski kaynaklar, Zeyla'nın Habeşistan'ın bir parçası olduğunu zikretmektedir. Aynı zamanda Somali'nin hiçbir zaman Habeşistan'ın egemenliği altına girmemesi, İslâm'ın sahabe hicreti döneminde Somali'ye girdiğini belirten rivayetlerin zayıflığı, sahabenin hicret ettiği yerlerin Somali kıyıları olmadığını bizlere göstermektedir.

Hicret esnasında sahabe, Habeşistan'da İslâm'ı tebliğ etmeye çalıştıkları sırada yerli din adamları tarafından rahatsız ediliyordu. Fakat bu sahabilerin tebliğ faaliyetlerini yerine getirmedikleri anlamına gelmemektedir. Sahabenin, Medine'ye geri dönerken beraberinde Müslüman olmuş Habeşistanlılar da bulunuyordu.⁵⁷

Yine İslâm'ın, Hz. Muhammed (as) döneminde Zeyla'ya kadar ulaştığını ileri süren görüşler, her ne kadar İbni Havkal gibi ilk İslâm coğrafyacılarının⁵⁸ bilgilerine ters düşse de, o dönemde Habeşistan'da İslâmîyet'i kabul etmiş kişilerin Somali'ye kadar gelmeleri mümkündür. Ama sahabilerin direkt olarak Somali sahillerine indiklerine dair rivayetlerin çok güçlü dayanakları yoktur. Zaten bütün ilk dönem siyer kaynaklarında Habeşistan'a hicret eden sahabilerin Zeyla' limanında indiklerine dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Gerçekten de Mekke'ye en yakın Afrika sahilleri Eritre'de ait bölümde yer almaktadır.

⁵⁵ F. Anfray, *General History of Africa* c.2, Paris: Unesco, 1981 s.363.

⁵⁶ Anfray, age, s.363.

⁵⁷ Levent Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015, s.92.

⁵⁸ Ebu'l-Kasım ibni Havkal, *Suratü'l-Arz*, Beyrut: Mektebetü'l-Haya, 1992, s.61.

B. BENÎ MAHZUM'UN HİCRETİ

Afrika kıtasının batı kısmı, ilk olarak Hz. Osman dönemindeki fetihlerle İslâm diniyle tanışmış ve zaman içinde ticaret yoluyla Afrika'nın batı kısmına yayılmaya eğilimi göstermiştir. Afrika'nın doğu kısmı, özellikle Somali bölgesi ise, Hz. Muhammed (as) döneminde İslâmlaşmaya başladı.⁵⁹ İslâm dininin Hz. Peygamber döneminde Somali'ye ulaştığını benimseyen görüş biraz abartılı olsa da, kuşkusuz daha sonra, erken İslâm dönemlerinde farklı sebeplerden ötürü Arabistan, Irak ve İran gibi ilk İslâm diyarlarından gelen Müslümanlar vasıtasıyla İslâm dininin Somali'ye yayıldığında şüphe yoktur.

Hz. Peygamber döneminde sahabenin meşhur Habeşistan hicretinden sonra, Hz. Ömer devrinde de Habeşistan'a Benî Mahzum'a (Mahzumoğulları) mensup bir grubun böyle bir göç gerçekleştirdiği bilinmektedir.⁶⁰ Bugünkü Etiyopya'nın başkenti Adisababa'nın yakınlarına yerleşen Müslümanların asıl geliş maksatları ticaretti. Yerleştikleri bölgenin etrafında henüz İslâmlaşmamış Somalili ve Afar kabileleri bulunuyordu. Bu muhacir Müslümanların torunları, hicretin üçüncü yüzyılının sonlarında Habeşistan'daki ilk İslâmî sultanlığı kurdular. Bu sultanlık sahipleri arasındaki Somalili ve diğer Müslümanların, Kuzey Somali ve Harar'da yaşayan diğer Somalili kabilelere tebliğ faaliyetler yaptıkları aşikârdır. Çünkü o dönemde Somalililer küçük gruplar halinde, hem Harar etrafında hem de bu muhacir Müslümanların yerleştikleri Şawwa bölgesinde yaşamaktaydılar. Bu bölgeye İslâm'ın çok daha önce girdiği bilinmektedir. Zaten Somalililer'in çoğu, sahillerden daha çok bu iç kesimlerde yaşıyorlardı. Şeyh Yusuf el-Kowneyn gibi erken dönemlerde Müslüman olmuş Somalililer, diğer Somalililer'e tebliğ yapmışlardır.

Benî Mahzum muhacirleri, ilk başta Şawwa ve Harar'daki Somalililer'in hepsini hemen Müslüman yapamamışlardır. Mahzumoğulları yedi kez hicrette bulunmalarına rağmen dokuzuncu yüzyılda İslâm sultanlığını kurmaları, bu dinin Somali'de hemen kabul gördüğünü bizlere göstermektedir. Mogadişu'da olduğu gibi, önceleri saltanatın yönetimi Benî Mahzum'un ellerinde iken on ikinci yüzyılda sultanlığın yönetimi tamamen Somalililer'in ellerine geçmiştir.

⁵⁹ Beşar Ekrem el-Mellah, *Tarihu'l-İslâmî fi Afrikiya*, Amman: Dâru'l-Fikr, 2014, s 52.

⁶⁰ el-Mellah, *age*, s.93.

Habeşistan'da kurulan ilk İslâm sultanlığı, Habeşistan'a ilk gelen Mahzumoğulları'nın İslâmlaştırdıkları Somali halkı tarafından kurulan Şawa (شوا) Sultanlığı'dır. Bu sultanlığın kurulmasıyla beraber, İslâmîyeti yaymak artık bireysel olmaktan çıkıp bizzat sultanlığın görevi haline geldiği için bu vakitten sonra İslâmîyet Somali' de çok daha hızlı yayılmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu dönemde sadece Somalililer Müslüman değil, Somalililer'in çevrelerinde yaşayan Afarlar, hatta Hıristiyan olan Amharalar bile Müslüman olmaya başlamışlardı. Şawwa Sultanlığı dağıldığı dönemde, Somalililer'in yaklaşık yarısı Müslümanlığı tercih etmişlerdi.

İfât (ا فات) Sultanlığı miladi on ikinci yüzyılda Ömer Walsama' (عمر و لسمع) isimli zat tarafından kurulmuştur.⁶¹ Daha sonra bu sultanlık, Ömer Walsama'nın torunları arasında bölünerek Dawaro (دوارو), Arabini (أرابيني), Hadya (هدية), Şarha (شرحا), Bali (بالي), Dara (داره) adlarıyla küçük ve Hıristiyan Habeşistan'a karşı oldukça zayıf sultanlıklar halinde ortaya çıkmıştır. Bu sultanlıklar Somalililer'in yoğun olarak yaşadıkları bölgede kuruldukları için İslâmîyet'le henüz daha tanışmamış ve tebliğin henüz kendilerine ulaşmadığı iç bölgelerdeki Somalili kabilelerin arasında da hızla yayılmaya devam etmiştir.

C. ZEYDİLER'İN HİCRETİ

Farklı İslâm ülkelerinden Doğu Afrika sahillerine gelen Müslümanlar, Emevi hilafeti döneminde Irak valisi Haccac bin Yusuf'un yönetiminden rahatsız olan Müslümanlar Emevi halifesine muhalefet amacıyla Umman'a yerleşmişlerdi. Bu grup halife Abdümelik b. Mervan'nın gönderdiği ordu tarafından yenilgiye uğrayınca Doğu Afrika sahiline göç ettiler.

Zeyd bin Ali'nin Emevilere karşı başlattığı silahlı isyan, hicretin 121 senesinde Küfe'de (M. 740) onun ölümüyle sonuçlandığında, isyan sırasında ölümden sağ kurtulan Hz. Zeyd'in bazı yakınları ve akrabaları Mogadişu'ya (Benâdir bölgesi) yerleştiler.⁶² Zeydiler ilk geldiklerinde Mogadişu'daki Somalili kabilelerle anlaşma yaparak kendilerine burada kalmalarına izin verildi. Yaklaşık iki yüz sene boyunca Mogadişu sahilinde Somalililer'le beraber yaşayan Zeydiler, müttefikleri olan

⁶¹ Ahmed Abdullah Riiraş, *Keşfu's-sudûl an Tarihi's-Somâl ve Memâlikihim es-Seb'a*, Mogadişu: Mogadişu Devlet Yayınlar, 1974, s.70.

⁶² en-Nakirî, age, s.86.

Somalililer'e İslâmîyet'i yavaş yavaş yaymışlardır. Ancak Somali sahillerine ulaşan ilk muhacir Müslümanlar sayılan Zeydiler, Mogadişu ve etrafında yaşayan Somalililer'i tamamen Müslüman yapamamışlardı. Bunun sebebi ise Somalililer'in çoğunun sahilden uzak yerlerde göçebe hayatı süren gruplar ya da klanlar halinde yaşamalarıydı. Ancak bu Zeydi grupların, en azından sahilde yaşayan Somalililer'in arasına İslâmîyet'in ilk tohumlarını attıklarını söylenebilir. Ve bu ilk dönemde İslâmîyet'in, sonraki dönemlere göre daha yavaş yayıldığını ifade etmek mümkündür. Mogadişu ve etrafında olan bölgelerdeki Somalililer'in İslâmlaşması görevini, Müslüman olmuş Somalililer sürdürmüşlerdir.

İslâmîyet'in güney Somali sahillerinde, özellikle Mogadişu'da yayılmasıyla ilgili öne sürülen bazı rivayetler vardır. Bu rivayetlerin en dikkat çekici olanı ise, hicri ilk asrın son çeyreğinde, yani Zeydilerden önce, Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan, Musa bin Hus'am'ın başında olduğu büyük bir orduyu, İslâmîyet'i yaymak için Mogadişu'ya gönderdi. Mogadişu halkı ise itiraz etmeden İslâmîyet'i kabul ettiler. Emevilerin bu orduyu, Mogadişu'ya kaçan Zeyd taraftarlarının gelecekte Emevi Devleti'ne karşı oluşturabilecekleri muhtemel bir tehdidi önlemek için de göndermiş olabilecekleri akla uygun gelmektedir. Mogadişu halkı savaş olmadan İslâmîyet'i kabul edince, Emevi halifesi, askerlerini Mogadişu halkına İslâm dinini öğretmesi için görevlendirmişti. Emeviler'in devleti dağılınca iktidara gelen Abbasi hilafeti, yeni iktidara biat etmesi ve zekâtları toplamak üzere, Mogadişu'nun da dâhil olduğu bütün Doğu Afrika'nın sahil şehirlerine Yahya bin İmran isimli bir elçi gönderdi⁶³. Artık Mogadişu, Abbasi Devleti'nin Müslüman bir eyaleti haline gelmişti.

Hicri 149 senesinde, San'a, Irak ve Şam'dan hareket eden 39 farklı Arap kabilesi Mogadişu'ya geldi. Bu muhacir Arap kabileleri arasında, çok sayıda Farşlılar da mevcuttu.⁶⁴ Bu kabileler, muhtemelen bir süre Yemen'de yaşayan Zeydilerin bir kısmı da olabilir. Mogadişu'ya yerleşen Sünni mezhebine mensup Arap muhacirlerin çoğalmasıyla Zeydiler, Şabelle nehri kenarında yaşayan kabilelerle anlaşarak Afgoye'ye yerleştiler. Bugün Afgoye'de yaşayan Geledi kabilesinin Zeydilerin torunları olması kuvvetle muhtemeldir. Zeydiler ve Somalili müttefik kabileler, tekrar Şabelle nehri

⁶³ Aydarus bin Şerif Ali, *Buğyatü'l-Âmâl fî Tarihi's-Somâl*, Asyut: es-Selâm, s.48, 57.

⁶⁴ Şerif Ali, age, s.53.

kenarındaki Somalililer'in arasında tebliğ faaliyetlerine devam etmeyi ihmal etmemişlerdir.

Müslüman muhacirler sayesinde İslâmîyet'in yayıldığı ilk yerleşim bölgesinin Mogadişu ve Somali'nin sahil kesimleri olduğu söylenebilir. Sahile yerleşen Müslümanlar, buldukları bu yeni yerde düşmanlarına karşı artık güvencede idiler. Geldikleri yeni topraklarda yaşamlarını sürdürebilmek ve yaşadıkları bu yeni yere daha kolay adapte olabilmek için ticaret faaliyeti yapmak ve Somalililer'le evlenmek en makul yöntem idi. Somalililer'le karışıkça da İslâm dininin emrettiği tebliğ vecibesini de yerine getirmiş oluyorlardı. Böylece Somali bölgesine yıllar geçtikçe yavaş yavaş ve nesilden nesile İslâm dinini tohumları atılmış oluyordu.

D. YEDİ KARDEŞ HİCRETİ

Şiiliğin altı kolundan biri olan "Karamiti fırkası", Abbasi Devleti döneminde Bahreyn bölgesini ele geçirdiği zaman, el-Ahsâ'da yaşayan ve Abbasi halifesinin taraftarları olan Sünni kabilelerin büyük çoğunluğu, Somali'ye göç etmek zorunda kalmışlardı. Yeni muhacirler, daha önce Zeydiler'in elinde olan Mogadişu ve Barava'ya yerleştiler. Kalabalığıyla dikkat çeken bu yeni Arap Müslümanlar, Marka ve Barava şehirlerinde ve çevresinde Sünni Müslümanlığın yayılmasına vesile oldular. Mogadişu şehri, Zeydiler döneminde küçük bir sahil kenti iken, el-Ahsâ bölgesinden gelen Sünni Müslümanlar döneminde yeni göçlerle beraber hem nüfus hem de ticari açıdan büyük bir büyüme gösterdi ve etrafındaki bazı şehirleri de kendisine bağladı. Böylelikle kısa sürede ve hızlı bir şekilde Doğu Afrika kıyılarının en önemli ticari ve İslâmî merkezi haline geldi.⁶⁵

Bu dönemde Mogadişu civarlarında yaşayan Somalililer, Cuma günleri ticaret yapmak için geldiklerinde yeni din hakkında da bilgi edinmiş oluyorlardı. Aynı zamanda artan Müslüman nüfus, ibadet etmek ve öğrenciler de İslâmî ilimleri öğrenmek için Mogadişu'nun camilerine akın ediyordu. Daha önce Mogadişu'da yaşayan Zeydiler ve beraberindeki bazı Somalililer, iç bölgelere doğru ilerlerken yeni gelen Müslüman göçmen kabileleri Somalili kabilelerle ittifaklar kuruyorlardı.

⁶⁵ en-Nakirî, age, s.88.

Yedi kardeşin önderliğindeki el-Ahsâ'dan gelen Müslümanlar daha önce gelen Zeydilerden daha kabalık idiler.⁶⁶ Hatta yeni gelen Sünni kabileler ve daha önceki Zeydilerin aralarında çıkan anlaşmazlık sonucunda Zeydilere, şehri terketmek zorunda bırakacak kadar büyük bir kalabalığa ulaşmışlardı. Bu dönemde Marka ve Mogadişu çevresindeki bazı Hawiye kabileleri daha önceki göçebe yaşamlarını bırakıp Mogadişu'da yerleşmeye başlamışlardı.

E. FARS MÜSLÜMANLARININ HİCRETİ

Farklı sebeplerden dolayı Somali sahillerine gelip yerleşen sadece Müslüman Araplar değildi. Miladi 10. asırda (H. 4. yy.) Şiraz sultanlarından Hasan bin Ali ve altı çocuğunun önderliğindeki bir grup Farslı Barawa şehrine geldiler. Şiraz'ı neden terk ettiği bilinmeyen bu Farslı grup, Cuba nehri bölgesinin İslâmlaşması ve Fars kültürünün sahil şehirlerine yayılmasında rol aldılar.⁶⁷ Bu Farslı aileler kısa zamanda derin kültürel izler bırakarak Somali sahilindeki Mogadişu ve Marka gibi şehir eyaletlerde söz sahibi olma derecesine kadar yükseldiler.

Hicri altıncı yüzyılda yaşayan büyük coğrafyacı el-İdrisi⁶⁸ kitabında, Barawa'da putperest toplumların yaşamakta olduklarını yazmıştır. Bu da Barawa sahilinin İslâmlaşmasının diğer sahil şehirlerine nazaran daha yavaş sürdüğünü göstermektedir. Fars kökenli Müslümanlara ait kelimeler, camiler ve hatta kabile isimleri gibi kültürel eserlere Mogadişu, Barawa, Marka ve bütün Güney Somali kıyılarında rastlamak mümkündür.

Mesela, Mogadişu'da Şâşiler isimli kabile, Fars kökenli olup Semerkant yakınlarındaki Şâş kentindedirler. Somali sahillerinde İslâmîyet'in yayılmasında rol alan Farsların bir kısmı, Moğol istilası döneminde Somali sahillerine gelmişlerdir.⁶⁹ Güney Somali sahilinde en meşhur Farslı aileler, 13. yüzyılda Mogadişu Sultanlığı'nın hükümdarları da olan Şirazlı ailelerdir. Fars sultanlarının döneminde Mogadişu'da inşa edilen camiler mimari şekli ve içindeki tezyinatlarıyla İran mimarisine çok benzemektedir.

⁶⁶ Abdullah Sâlim Bâzîne, age, s.98.

⁶⁷ Muhammed Muhtar, *İntişâru'l-İslâmi fi's Sômâl*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahire: Ezher Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1973, s.11.

⁶⁸ Ebi Abdillâh Muhammed bin Muhammed el-İdrisi, *Nüzhetu'l Müştâk fi İhtiraki'l-Âfâk*, c.1, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2002, s.58.

⁶⁹ Şerif Ali, s.59.

Barawa şehrinde bulunan bazı camilerin ne zaman inşa edildiği bilinmemekle birlikte şehre gelen ilk muhacir Müslümanlar tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir. Ancak bu camilerin yanlarında bulunan mezar taşlarının üstündeki yazıların Farsça ya da Arapça olduklarını ayırmak oldukça zordur.⁷⁰ Fakat bütün Güney Somali sahilinde Farsların etkilerini kültürel hayat ve mimarinin pek çok alanında görmek mümkündür.

⁷⁰ Şerif Ali, age, s.77.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM'IN SOMALİ'DEKİ YAYILIŞ MERKEZLERİ

A. MOGADIŞU

Somali'nin sahil beldeleri olan Mogadişu, Barawa, Marka ve Berbera tamamen Müslüman olmasalar da bu bölgede hicretin ilk yüzyılının sonları ve ikinci yüzyılının başlarında yaşayan Müslüman Arap toplumlar vardı. el-Mes'udî (896-957) Somali ile Umman arasındaki denizin tehlikeli olduğunu dile getirmiştir. Bu da Somali sahilleri ile Umman ve Arap yarımadasındaki diğer ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin, İslâm'ın ilk dönemlerinden beri devam ettiğini göstermektedir.⁷¹ Son dönemlerde bazı yazarlar⁷² Somali sahil şehirlerinin gelen muhacir Araplar tarafından inşa edildiğini iddia etseler de antik kaynaklar ve özellikle ilk Arap coğrafyacılarının⁷³ bazıları miladi on ikinci yüzyılda bu şehirlerde -özellikle Barawa henüz Müslüman olmamışken- pagan Somalililer'in yaşadığına işaret etmektedir. Şawwa bölgesine yerleşen Benî Mahzum hariç, Somali'ye gelen Müslüman Arap muhacirlerin hepsinin sahil beldelerinde yaşadıkları görülmektedir.

İslâm'ın Benâdir sahilindeki varlığının erken dönemlere dayandığını söylenebilir. Mogadişu, Harun er-Reşid (763-809) döneminde, Abbasi hilafetinin hâkimiyetinden çıkmıştı. Halife, Mogadişu ve diğer Doğu Afrika sahil kentlerinden zekât ve vergi toplamak ve halkı hilafetin itaati altına almak için Mogadişu'ya yeni bir ordu göndermişti. Mogadişu bu erken dönemlerde bile Müslüman kimliğini taşıyan bir şehir olmuştur.⁷⁴

Belirtildiği gibi Mogadişu, Arap muhacirlerin Somali sahilindeki en eski yerleşimleridir. Yakut el-Hamevî'nin (1179-1229) Mogadişu'da yaşayan Somalililer'in en yakın tanımını veren âlim olduğunu söyleyenebilir. el-Hamevî, Mogadişu'daki Berberiler'in, Kuzey Afrika'dakilerden farklı olduklarını, Habeşîler ve Zencîler arasında siyah bir ırk olarak değerlendirildiklerini ifade etmekte ve Mogadişu'da yaşayan halkın inandıkları dine dair bir bilgi aktarmadan şehrin belli bir hükümdarının bulunmadığını, bunun için aralarında en iyi gördüklerini seçip yönetici yaptıklarını

⁷¹ Ebi Hasan Ali el-Mes'udî, *Murûcu 'z-zeheb ve Ma'adinü'l-Arz*, c.1, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriye, 2005, s.84.

⁷² Atiyya Mahzum el-Feytûrî, *Dirasat fi Tarihi Şarki Afrikiya ve Cenube's-Sahra*, Bengazi: Kar Yunus University, 1998, s.98.

⁷³ el-İdrisî, *Nüzhetü'l-Müştâk fi İhtiraki'l-Âfâk*, c.2, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2002, s.58.

⁷⁴ Ali Jimale Ahmed, *The Invention of Somalia*, Lawrenceville: The Red Sea Press Inc., 1995. s.4.

belirtmektedir. Ayrıca bazı tüccarların, Mogadişu'dan sandal ağacı, abanoz, fildişi ve kehribar getirdiklerini kaydetmektedir.⁷⁵

el-Hamevî'den hemen sonra gelen Ebu'l-Fidâ (1273-1331) ise Mogadişu'nun, Hint Okyanusu sahilinde yer alan ve halkının tamamen Müslüman Zenciler ve Habeşlilerden oluşan büyük bir kent olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

Mogadişu'da bulunan Fahreddin Camii miladi on üçüncü yüzyılda inşa edilmiştir. Bu camide İslâmîyet hakkında ilimler öğrenen öğrenciler, bu dinin Mogadişu dışında yayılmasında büyük rol oynamıştır.⁷⁷ Gerçekten de Hz. Muhammed'in (as) hayatında Medine'de olduğu gibi, camiler İslâm'ın ulaştığı her yerde, dinin tebliğine büyük katkı sağlamıştır.

Mogadişu'da Abdülaziz Camii

⁷⁵ el-Hamevî, age, c.5, s.173.

⁷⁶ İmadüddin bin Muhammed Ebi'l-Fidâ, *Takvîmu'l-Buldân*, Beyrut: Dar Sadr, s.161.

⁷⁷ Abdurrahman en-Neccâr, *el-İslâmu fi's-Sômâl*, Kahire: Matabi' el-Ahram et-Ticariyye, 1973,s.65.

Artık Mogadişu dışında yaşayan Somalililer'in tamamına yakını on üçüncü yüzyılın ortalarında Müslüman olmuştu. Müslüman olup şehre yerleşen Somalililer ve deniz aşırı ülkelerden gelen Arap, Fars ve Hintli Müslümanlarla gerçekleşen ticaret sayesinde Mogadişu da yavaş yavaş büyüyordu. Ve on birinci yüz yıla kadar Mogadişu, her kabilenin kendi seçtiği şeyh tarafından yönetilirken Arap ve Somalili kabilelerin ittifakıyla, Araplardan olan Fahreddin isimli zatin sultan olarak seçilmesiyle Mogadişu artık saltanat statüsü kazanmış oldu. Hint Okyanusu'nun kıyısında yer alan Mogadişu, Hindistan ile Doğu Afrika arasında gerçekleşen ticaret için önemli ve stratejik konuma sahipti. Mogadişu Yemen, İran ve Hindistan'dan gelen tüccarlar için bir cazibe merkezi haline gelmişti. İç ve dış yoğun ticaretin getirdiği bolluk ve refahtan dolayı, Mogadişu Sultanlığı'nın 13 ve 14. yüzyılları "altın çağlar" olarak nitelendirilmektedir.⁷⁸

Mogadişu Sultanlığı, önemli bir ticari merkez haline geldikten sonra, kendi ticari menfaatleri açısından mühim olarak değerlendirdiği Doğu Afrika sahilindeki bazı şehirleri savaş yapmadan ele geçirmişti. On dördüncü yüzyıl başlarında, Mogadişu Sultanlığı Marka, Barawa ve bugün Mozambik sınırları içinde yer alan ve en çok altın gelirine sahip Sufala şehirlerine hükmeden güçlü bir ülke haline gelmişti.⁷⁹

On beşinci yüzyıl sonunda, Hindistan'dan dönen Amiral Vasco de Gama önderliğindeki Portekiz deniz filosu Umman, Yemen ve Doğu Afrika Müslüman sahil kentlerinden farklı bir olarak Mogadişu'ya barışçıl şekilde girmeyi başaramayınca şehri top ateşine tuttu. Daha önce bütün Doğu Afrika sahil şehirlerini işgal eden Portekizliler, Somalililer'in bu başarılı mukavemeti sayesinde Mogadişu'yu işgal edemediler.⁸⁰ Vasco de Gama Mogadişu hakkında "çok katlı beyaz evleri olan, büyük bir şehir olduğunu" yazdı.

Sekizinci yüzyılda gelen Zeydiler ile başlayan Güney Somali sahilinin İslâmlaşma süreci, sahil kentleri ve yakın çevrelerinde yaşayan Somalililer'in İslâmlaşması ile sonuçlandı. On dördüncü yüzyılın, bütün Doğu Afrika sahil kentlerinin en büyük ticaret ve kültür merkezlerinden biri olan Mogadişu'nun sultanı Somaliliydi. Somalililer'in İslâmlaşma süreci başladığında şehrin ticari ve idari işleri Araplar ve

⁷⁸ Bâzîne, age, s.135.

⁷⁹ Mohamoud Mohamed el-Huveyrî, *Sahilu Şarki Afrikiya min Fecri 'l-İslâm hattâ Gazvi 'l-Burtugal*, Kahire: Daru'l-Ma'ârif, 1986 s.30

⁸⁰ el-Huveyrî, s.86.

Farsların elindeyken on üçüncü asırdan itibaren şehrin yönetimi Somalililer'in ellerine geçti. Bu, Somalililer'in daha önce Mogadişu'da olmayıp yeni geldikleri anlamına gelmez. İbn Battuta on dördüncü asırda Mogadişu'yu ziyaret ettiğinde, Sultan Ebu Bekir bin Şeyh Ömer'in, bir Berberi olup Mogadişu dilini (Somalice) konuştuğunu anlatmaktadır.⁸¹

Mogadişu, on ikinci yüzyıldan itibaren etrafında yaşayan kabilelerin İslâmlaşması konusunda önemli bir merkez haline gelmişti. Mogadişu'dan Cidde, Yemen, Mısır ve Suriye'ye gönderilen değişik hayvan derileri, fildişi ve diğer kıymetli malların hammaddelerinin hepsi, Mogadişu dışında yaşayan Somalililer'in ellerindeydi. Müslüman tüccarlar da Somalililer'in ellerindeki bu hammaddeleri almak için Mogadişu dışına çıkamaya mecburdular. Hıristiyanlık gibi zor doktrinler içermediği için zaten daha önce de tek tanrıcılığa dayanan bir dine mensup olan Somalililer'in arasında yeni doğmuş bir din olan İslâm'ı yayılması sırasında tüccarlar fazla zorlanmıyordu.

B. BERBERA

Somalililer'in rivayetlerine göre İslâm dini, sahabenin ilk Habeşistan hicretinde Berbera'ya kadar ulaştı. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu iddiaları doğrulayacak güçlü bir tarihi delil ortada yoktur. Fakat Somalililer'in yaşadığı en eski yerleşim yerlerinden biri sayılan Berbera şehri, Arabistan'la ve özellikle Yemen'le olan coğrafi yakınlığından dolayı İslâmîyet'in Somali sahillerine en erken dönemlerde girdiği yerlerden biri olduğu kabul edilir. Emevi ve Abbasi gibi ilk İslâm devletleri Mogadişu'ya olduğu gibi Berbera 'ya da ordu göndermediler. Çünkü bu devletlerden siyasi sebeplerden dolayı kaçanlar, bu devletlerin merkezlerine daha yakın olan Berbera'yı tercih etmediler. Ama yine de İslâm'ın Berbera'ya ve Mogadişu'ya aynı zaman diliminde ya da birbirine yakın tarihlerde ulaştığı bilinir.

el-İdrisî (1099-1165) *Nüzhetu'l-Müştâk fi İhtirâki'l-Âfâk* adlı eserinde, daha önce Berbera'da yaşayan Somalililer'in dinî inanışları hakkında detaylı bilgi vermemektedir. Yakut el-Hamevî'nin (1179-1229) *Mu'cemu'l-buldân* isimli kitabına göre Berbera, Habeşistan, Yemen ve Bilâdü'z-zenci arasındaki bir yer olduğunu zikreder, fazla yaban hayvanların bulunduğu için bu bölgede yaşayan Berberîler

⁸¹ İbn Battuta, age, s.162.

(Somalililer) avcılıkla geçindiklerini haber verir. Yine el-Hamevî, dini inançlarına değinmeden Berberiler'in (Somalililer'in) arasında iç savaş çıktığında düşmanların erkeklik organlarını kesmek gibi bazı İslâm dışı davranışları olduğunu yazmaktadır.⁸² Onun işaret ettiği bu gayr-i İslâmî davranışlardan yola çıkarak burada yaşayan Somalililer'e ya henüz İslâm dini ulaşmamış ya da onlar İslâm'ın aslından uzak kalmış zayıf Müslümanlardır. Yemen ve diğer Arabistan yarımadasından gelen tüccarlar veya Şawwa bölgesinde Benî Mahzum'un kurdukları Şawwa Sultanlığına mensup tüccarların coğrafi yakınlıktan dolayı bu dönemde Berbera köylerindeki Somalililer arasında tebliğ faaliyetleri yaptıkları da rivayetlerde aktarılmıştır.

el-Hamevî'den hemen hemen çağdaş olan İbn Said (1214-1286) ise Berbera ve köylerinde yaşayan Berberiler'in (Somalililer'in) tamamına yakınının Müslüman olduklarını belirtmektedir.⁸³ Burada İslâm'ın Somalililer arasında ne kadar çabuk yayıldığını görmemiz mümkündür. Bu durum Berbera ve yakın köyler için de geçerlidir. Fakat Berbera'dan daha uzak olan iç bölgelerde İslâm'ın yayılışının yeni yeni başladığı anlaşılmaktadır.

On üçüncü yüzyıla geldiğimizde Berbera'daki Somalililer'in tamamı artık Müslüman idiler. On üçüncü yüzyılın son çeyreği ve on dördüncü yüzyılın başlarında yaşayan ünlü coğrafyacı Ebu'l-Fidâ, Berbera şehrinde Müslüman çoğunluk olan Berberiler'in yaşadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Ebu'l-Fidâ, Berberiler'in Müslüman oldukları için artık Berberi asıllı kölelerin de piyasada azaldığını ve hatta yok olduğunun altını çizmektedir.⁸⁴ Çünkü İslâm'dan önce ve sonra Somali İslâm ülkelerine köle de ihraç ediyordu.

On üçüncü yüzyılda özellikle Kuzey Somali sahillerinde İslâm muhteşem bir şekilde ve süratle yayılmaktaydı. Daha sonra gelen Müslüman coğrafyacılar Berberiler'in Müslüman olup olmadıkları meselesi bir yana, hangi İslâm mezhebine mensup oldukları hakkında bile bilgi vermişlerdir. Örnek olarak ed-Dimîşkî'ye (1256-1327) göre Berbera, Zeydî ve Şafîî mezheplerine mensup Sudanlı Müslümanların

⁸² el-Hamevî age, c.1, s.370.

⁸³ Ebi Hasan Ali bin Musa ibn Said, *Kitabü'l-Coğrafya*, Beyrut: el-Mektebü't-Ticarî, 1970, s.81.

⁸⁴ Ebi'l-Fidâ, age, s.159.

yaşadığı bir şehirdir⁸⁵. ed-Dimışkî'nin işaret Zeydiler ise Mogadişu'yu terk eden ve Müslümanlığı kabul eden Somalililer'in soyu olabilir. İşte böylece İslâm birçok Somali sahil kentlerinde olduğu gibi Berbera'da da kademe kademe önce küçük sahil kentlerinde daha sonra ise kırsal kesimlerde yaşayan göçebe Somalililer'in arasında yayılıyordu.

On dördüncü yüzyıla gelindiğinde Kızıldeniz sahilinde yaşayan bütün Somalililer Adal Sultanlığı'nın egemenliği altıdaydı. *Sidku'l-ahlâk fi tarihi'l-havâs* adlı eserin yazarına göre, Mahir bölgesi sultanı Sadeddin bin Ahmed es-Somalî, Xîs, Maydh, Lasqori, Barbara ve Ras xavuun gibi sahil köylerinde yaşayan Somalililer'den oluşan altı bin kişilik orduyla henüz İslâm olmamış Oromolar ve pagan inancına sahip diğer unsurlara karşı büyük cihad hamlesi başlatmıştır.⁸⁶ On üçüncü yüzyıldan itibaren bütün Kızıldeniz sahilinde olan Somalili köylerin hepsi Şafiî mezhebine tabi olarak Müslümanlığı kabul etmişlerdir.

C. ZEYLA'

Zeyla' hakkında bilgi veren en eski Müslüman coğrafyacılarından sayılan el-Yakubî (ö.897) Zeyla'nın Yemen'e tabi olan bir ada olduğunu zikretmektedir.⁸⁷ el-Yakubî bu tarihte Zeyla', Yemen'e tabidir derken ya coğrafi açıdan ya da Müslüman bir toplumun yaşadığını kastetmiş olabilir.

Ondan hemen sonra bu bölgeye gelen İbn Havkal (ö 988) ise Zeyla'yı Habeşistanlı Hıristiyanların yaşadıkları bir ticari liman kenti diye tanımlamaktadır.⁸⁸ Ancak Arapların Somali sahilleriyle İslâm'dan önce kurdukları ticari ilişkiler, Arap yarımadasının tamamının İslâmîyet'i kabul etmesiyle daha da gelişmiştir. Müslüman tüccarlar Doğu Afrika sahillerinde ve bu sahillere yakın olan kıtanın iç bölgelerinden gelenlerle de ticari ilişkiler kurmuşlardır. Müslüman Arapların en çok ticaret münasebetleri kurdukları şehir ise Zeyla' olmuştur. Altıncı yüzyılda ise Zeyla' köle ve kahve ticareti için mühim bir merkez haline gelmiştir. Arapların sekizinci yüzyıldan

⁸⁵ Şemsüddin Ebi Abdillâh ed-Dimışkî, *Nühbetü'd-Dehr fi Acâibi'l-Berri ve'l-bahri*, Kopenhag: Kraliyet Akademisi, 1865, s.162.

⁸⁶ Riiraash, age, s.36.

⁸⁷ Ahmed bin Ebi Yakub el-Yakubî, *Kitabü'l-Buldan*, Daru'l Kutubi'l İlmiye, Beyrut: s.155.

⁸⁸ İbni Havkal, age, s.61.

İtibaren Somali sahillerinde daimi bir şekilde yerleşmeleriyle birlikte İslâm bölgede yayılmaya başlamıştır.

Önemli Müslüman coğrafyacılarından biri sayılan ve İbn Havkal ile aynı dönemde yaşayan el-İstahrî (ö.957) ise Zeyla' halkının hangi dinlere mensup olduklarına değinmeden Zeyla' şehrinin, Yemen'e hayvan derisi ve diğer ticari mallar ihraç eden barışçıl Habeşlilerin yaşadıkları bir yer olduğunu nakletmektedir. Ayrıca, Zeyla'nın dâr-ı harp olmayan, yani Müslümanlarla gayrimüslimler arasında savaş bulunmayan bir şehir olduğunu belirtir.⁸⁹ el-İstahrî'nin bahsettiği bu dönem tam da İslâmîyet'in yayılış dönemi olmalıdır. Çünkü bilindiği gibi İslâmîyet, Güney Somali sahillerinde, siyasi sebeplerden dolayı kendi vatanlarını terk etmek zorunda kalan göçmenler sayesinde, Kuzey Somali sahilinde ise Müslüman tüccarlar vasıtasıyla yayılmıştır.

Arabistan ile Habeşistan arasındaki tarih boyunca gerçekleştirilen ticari ilişkilerden bahsedilirken Habeşistan'ın ticari limanının Zeyla' değil de, eski Habeşistan başkenti Aksum'a yakın olan Adulis zikredilir.⁹⁰ Somali sahilleri hakkında bilgi veren bütün eski kaynaklar, Zeyla'in ismini Aviletis olarak işaret ederler.⁹¹ Başka bir husus da, Zeyla'nın Habeşistan'ın egemenliğine geçtiğine dair hiçbir tarihi kaynak yoktur. Eski Arap coğrafyalarının Zeyla'nın Habeşistan limanı olduğunu söylemeleri, Arapların eskiden Kızıldeniz'in karşı yakasını Habeşistan olarak tanıması, hatta bazen bütün Afrika'yı Habeşistan olarak adlandırmasından ötürü olabilir.

el-İdrisî (1099-11659), Zeyla'nın küçük, ama çok fazla insanın yaşadığı bir kent olduğunu, Zeyla ile Yemen arasında iyi ticari münasebetlerin bulunduğunu, tüccarların Yemen ve Mısır'dan getirdikleri farklı malları burada sattıktan sonra Somalililer'den gümüş, hayvan derisi ve köle aldıklarını ifade etmektedir. Burada el-İdrisî, diğer Somali şehirleri Marka ve Berbera da olduğu gibi Zeyla'lular'ın hangi dine inandıkları hakkında hiçbir bilgi vermemektedir.⁹² Fakat Zeyla' şehrinin arkasında yer alan Şawwa bölgesindeki Beni Mahzum Sultanlığı'nın çok önceden kurulduğu dikkate alınırsa Yemen'e daha yakın olan Zeyla'daki Somalililer'in de daha önce Müslüman oldukları daha makul bir ihtimaldir.

⁸⁹ Ebi İshak İbrahim bin Muhammed el-İstahrî, *Mesâlikü'l-Memalik*, Leiden: Brill, 1870, s.37.

⁹⁰ Anfray, age, s.377.

⁹¹ Periplus, age, s.25.

⁹² el-İdrisî, c.1, s.44.

İbn Said (1214-1286) *Kitabu'l-Coğrafya* adlı eserinde Zeyla'nın, Habeşistan sahilinde yer alan Müslüman bir belde olduğunu, Zeyla'lı Müslümanların hacca sıklıkla gittikleri, aynı dönemde Yemen'in Adan ve Zabîd şehirleri ile Zayla' arasında canlı bir ticari faaliyetin olduğunu bildirmektedir.⁹³ İbn Said'in bilgilerinden yola çıkacak olunursa Zeyla'da dokuzuncu yüzyılda başlayan İslâmlaşma hareketi on birinci yüzyılda son bulmuştur. Dolayısıyla on birinci yüzyıldan beri Zeyla'daki Somalililer Müslüman olarak yaşamaktadır.

On dördüncü yüzyılda Ebu'l-Fidâ (1273-1331), Zeyla' ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "İslâm âleminde meşhur bir şehir olup halkı tamamen Müslümandır. Aynı zamanda şehrin yakınlarından geçen nehir olmadığı için, tarım işleri ve meyve ürünleri az olup halkın geçimi tamamen hayvancılığa ve ticarete dayanıyordu". Onun bahsettiği bu dönemlerde Zeyla', Somali ve Habeşistan'a açılan ticaretin en büyük kapısıydı.⁹⁴ Aslında İslâm dininin, Somali sahillerindeki şehirlerin tamamının birbirine yakın zamanlarda yayıldığını söylemek mümkündür.

D. MARKA

Marka şehri, İslâm'ın Güney Somali'deki en önemli yayılış merkezlerin arasında yer almaktadır. İslâmîyet, Somali' de ilk olarak Marka şehrine hicri bir ve ikinci yüzyıllarda İslâm dünyasından gelen farklı muhacirler vasıtasıyla veya ilk olarak Mogadişu'da yerleşen Arap muhacirler tarafından yayıldı. İbn Said, Marka şehrinin, Biladu'l-Berber'in bir kısmını oluşturduğunu ve Hawiye kabilesinin merkezi olup elli köyden müteşekkil bir sahil kenti olduğunu yazmaktadır. Marka'da yaşayan Somalili Hawiye kabilesinin hicri beşinci asırdan itibaren hepsinin Müslüman oldukları görülmektedir.⁹⁵

Artık Marka şehri ve köyleri tamamen Müslüman olmuş, on dördüncü yüzyılda da Somalili kabilelerin en önemlisi olan Hawiye kabilesinin merkezi haline gelmiştir. Bu tarihlere yakın bir zamanda Marka, Sultan Muhammed Şah el-Helwan tarafından Mogadişu Sultanlığı'yla birleşmiştir.⁹⁶

⁹³ İbni Said, age, s 99.

⁹⁴ Ebi'l-Fidâ, age, s 161.

⁹⁵ İbni Said, age, s.82.

⁹⁶ Ebi'l-Fidâ, age, s.163

Mogadişu'nun 109 km. güneybatısında bulunan Marka şehri, güney Somali'nin içinde ve dışında İslâm'ın yayılması noktasında en büyük merkezlerinden biri olmuştur.⁹⁷ Marka, büyük camileriyle Somali sahilinin önemli İslâm ilim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hayvan ticareti için gelen Somalililer ve Marka'da ilim tahsili yapan öğrenciler geri döndüklerinde henüz İslâmlaşmamış olan Somalili göçebe kabilelere İslâmîyet'i öğretmişlerdi. Bu şehirde yaşayıp kabilelerine dönen Müslümanlar, beraberinde İslâmîyeti de götürüyorlardı. Marka şehri, Somali sahilindeki kasabaların ve Bay Bakol bölgelerinin de İslâmlaşmasına sebep oldu. On dokuzuncu yüzyıla kadar Marka şehrine, İslâmî ilimleri öğrenmek için Somali'nin dört bir tarafından akın akın insanlar gelmekteydi.

E. BARAWA

Güney Somali sahilinin en önemli İslâmî merkezlerinden birisi de Barawa'dır. Barawa şehrinin, miladi 900 senesinde Somalililer'in Garre kabilesinden Aw Ali isimli bir zat tarafından inşa edildiği rivayet edilmektedir. Ancak Barawa'nın tarihi bundan çok daha eskidir. Şehir daha küçük bir kasabayken, Araplar ve Şiraz'dan göç eden İranlı Müslümanların akınına uğramaya başlamıştı.⁹⁸ Daha sonra Barawa, Somalili öğrencilerin İslâmî ilimleri öğrenmek için (özellikle fıkıh ilmini) teveccüh gösterdiği bir merkezi haline geldi. Barawa'nın diğer Güney Somali sahilindeki şehirlerden farklı olarak, Mombasa, Kilwa ve Lmau gibi Doğu Afrika'da yer alan İslâmî merkezlerle ticari ve siyasi ilişkiler içindeydi.

Somali'de İslâmîyet'in büyük bir hızla yayılmasına rağmen on ikinci yüzyılda hala Barawa'da yaşayan Somalililer, yağla boyadıkları dik taşlara secde eden putperestlerdi. Bu da İslâm'ın ilk Barawa'ya geldiğinde, burada yaşayan Garre, Tunni ve Bîmâl kabileleri arasında yayılışının yavaş olduğunu göstermektedir. Bunun bir sebebinin yeni Müslüman olmuş kişilerin başka inançlara mensup Somalililer'le barış içinde yan yana yaşamaları, diğer sebebinin de öteki sahil kentlerinde otorite boşluğunun bulunması veya bir kabile sisteminin olması, Barawa'da ise krallık yönetiminin bulunması olabilir.⁹⁹

⁹⁷ en-Neccâr, age, s.65

⁹⁸ Muhammed Muhtar, agt, s.11.

⁹⁹ el-İdrisî, s.58.

Güney Somali sahilinde İslâmîyet'in önemli yayılış merkezlerinde olan Barawa'da diğer Somali sahillerinde olduğu gibi Müslüman Arap göçmenleri ile Hatem et-Tâî kabilesi önemli payı aldı. Mogadişu ve Zanzibar'ın deniz ticaret yolu üzerinde bulunan Barawa şehrinin İslâm âlimleri ve öğrencileri, Somali'nin Juba nehri civarlarında yaşayan Somalililer arasında İslâmîyet'in yayılmasını sağladılar. Barawa şehri on altıncı yüzyılda Portekizlilerin saldırısına maruz kalmadan önce önemli bir ilim ve ticaret merkeziydi.¹⁰⁰

F. İSLÂM'IN İÇ BÖLGELERDE YAYILIŞI

İslâm dini Somali topraklarında ilk olarak sahillerde yayılırken bir parça iç bölgelere biraz temas etse de, asıl olarak sahillerde iyice yayıldıktan sonra sahillere yakın olan iç bölgelere sağlam ve sistematik bir şekilde sızmaya başladı. Bu durum, ilk zamanlarda Somali sahillerine yerleşen Arap muhacirlerin, sahilden uzak yerlere gitmemiş olduğu anlamına gelmemektedir. Müslüman göçmenlerin bazıları ilk gelişlerinde gerek ticaret gerekse dini tebliğ yapmak için sahilden uzak olan iç bölgelere yerleşmişlerse de, bu ilk başlarda Somalili göçebelerin İslâmlaşmasına yetmemiştir.

Bazı kaynaklarda¹⁰¹ İslâm'ın Somali'ye gelişi, Hz. Ebu Bekir döneminde yaşanan ridde olaylarına kadar dayandırılmıştır. Hz Ebu Bekir'e zekât vermek istemeyen Umman'daki Julanda kabilesi, Somali'nin Benâdir'e (Mogadişu) ulaştıktan sonra, gelecekteki diğer Arap muhacirlerin yaptıkları gibi sadece sahillere yerleşmekle yetinmeyip iç bölgelerde doğru ilerlemişlerdir. Bugün Bur Hakaba ve Afgoye'de yaşayan Galadi ve Elay kabilelerin bir kısmının, ridde olayları sonrasında gelen Arap kabilelerinin soyundan oldukları tahmin edilmektedir. Şüphesiz Somali sahillerinde yerleşen göçmenlerin ve İslâm'ı seçen Somalililer'in, ister istemez Somali'nin iç kesimleriyle münasebetleri olmuştur.

İslâm dini ilk olarak âlimler, tüccarlar ve Arap göçmenlerle Somali'nin iç bölgelerine doğru hareket etmeye başladığında, ilk önce kabile önderleri ve büyücü gruplar güçlü bir direnişte bulundular. Yerel inanç siteminde rahip olarak görev yapan kabile liderleri yeni düzene karşı koydular, ancak bu direniş uzun süre devam ettiremediler. Halk üzerinde yaptıkları hatalar ile bıraktıkları olumsuz izlenim ve yeni

¹⁰⁰ en-Neccâr, age, s.65.

¹⁰¹ Ahmed, age, s.12.

dinin güçlü mantık delilleri karşısında zor durumda kalan bazı kabile liderleri halkın nazarında itibar kaybetmemek için yeni dine girmek zorunda kaldılar. Sıradan halk ise, kabile liderlerinin büyücülük faaliyetlerinden ve zorbalığından kurtulmak için yeni gelen İslâm dinini tercih etmişlerdi.

İslâm gelmeden önce Güney Somali’de Bur Hakaba ve Bur Haybe’de bazı pagan sultanlıklar hüküm sürüyordu. Halkın çoğunluğu Müslümanlığı seçince, pagan saltanatların yöneticilerinin de siyasi güçlerini kaybetmemek için İslâm dinine geçtiğini görmekteyiz.

İslâm’ın Somali sahillerinde siyasi veya ticari nedenlerden dolayı gelen Arap Müslümanların vasıtasıyla yayılırken Somali’nin iç bölgelerinde ise İslâm, çoğu sadece İslâm’ı tebliğ etmek için çalışan Somalili ve Arap âlimler gayretiyle yayılmaktaydı. O yüzden Baydhaba ve çevresinde Somalililer’in arasında İslâm’ın ilk yayılış döneminde rol alan önemli zatlara ait olduklarına inanılan çok sayıda türbe ve kutsal tepe mevcuttur.¹⁰²

Mogadişu’da bulunan ilk İslâmî eser olan Ulu Cami’nin, minaresinde 14 Ağustos 1238 senesinde inşa edildiği yazmaktadır.¹⁰³ Fahreddin, Erba’a Rükün ve diğer camiler de, farklı tarihlerde Mogadişu sultanları tarafından inşa edilmiştir. Bu camilerde farkı İslâmî ilim tahsili gören öğrenciler, İslâm’ın Mogadişu dışındaki Somalili kabileleri arasında hızla yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Bu camilerde eğitim gören öğrencilerin çoğu zaten İslâm’ın yeni ulaştığı kırsal kesimlerden geliyorlardı. İslâmî ilimler üzerine tahsillerini tamamladıktan sonra ailelerine memleketlerine geri dönüyorlardı. Ogaden çölünden başlayan Cuba ve Şabelle nehirleri arasındaki araziye de içeren ve Kenya’daki Tana Nehri’ne kadar olan bölgenin Mogadişu ve Marka gibi sahil şehirleri vasıtasıyla İslâmlaştığını söylemek mümkündür. Ayrıca Somali’den Müslümanların, Şawwa Sultanlığı zamanında ve daha sonra kurulan Müslüman Somali saltanatları döneminde bu bölgeye geldiklerine dair rivayetler de mevcuttur.¹⁰⁴

¹⁰² Ahmed, age, s.13.

¹⁰³ en-Neccâr, age, s.65.

¹⁰⁴ Abdurrahman Hasan Mahamud, *el-İslâm ve'l-Mesîhiyye fî şarki Afrikiya mine'l-karni'l 18 ile'l-karni'l 20*, 1.bs., Beyrut: Merkezi'd-Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2011, s.85.

Somali'nin iç bölgelerinde yaşayan Somalili kabilelerin çoğu ilk başta İslâmîyet'i kabul etseler bile sahil kentlerinde İslâm dininin hükümlerine tam olarak uymadılar. Kelime-i şehadet, bazı Kuran-ı Kerim sureleri ve evlilik kurallarını kabul etmelerine rağmen eski dinlerinden kalan bazı gelenekleri devam ettiriyorlardı. On beşinci yüzyılda tarikatların Somali'nin iç bölgelerine girmesiyle beraber İslâm dışı davranışların çoğu ortadan kaybolmuş oldu. Tarikatlar, etkili bir şekilde eğitim veren İslâm İlimleri Merkezleri'yle birlikte sahil bölgelerinde İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağlıyorlardı.¹⁰⁵ Somali'nin en eski ve en çok müridi olan Kadiriye Tarikatı, Zeyla', Berbera, Barawa, Mogadişu ve Marka'ya, yerleşen Yemenli muhacirler tarafından kuruldu. Somali'deki Kadiriye Tarikatı'nın en önemli şeyhlerinden birisi de Hüseyin Nur el-Bâlî idi. Onun bu bölgeye Kadiriye tarikatını yaymak için geldiğini söylenir.

Portekizliler on beşinci yüzyılın sonlarında Ümit Burnu'nu keşfettikten sonra Hint Okyanusu kıyılarında yer alan Müslüman şehir devletlerine saldırmaya başladılar. Portekiz kralı I. Emanuel, Mogadişu ve Barawa'nın da içinde olduğu Hint Okyanusu sahilindeki bütün Doğu Afrika Müslüman şehirlerini ele geçirip yok etme talimatını verdi. Mogadişu, diğer sahil kentlerinden daha güçlü olduğu için Portekizlilere karşı kuvvetli bir direniş gösterdi ve onları mağlubiyete uğrattılar. Bunun ardından Portekizliler, 1507 senesinde donanmalarıyla ekonomik, siyasi ve askeri açıdan Mogadişu'ya göre daha zayıf olan Barawa'yı topa tuttu ve şehri istila ettiler.¹⁰⁶ İşgalcilerin günlerce yaptıkları korkunç katliamlar ve yağmalamalardan sonra Barawa'da Portekizlilerin hunharca saldırılarından sağ kurtulan Somalili, Arap ve Fars asıllı Müslümanlar ve ilim adamları Güney Somali'nin iç kesimlerine göç etmek zorunda kaldılar. Müslümanların bu yeni göç dalgaları, Güney Somali'de daha önce İslâmîyet'in yayılmadığı veya az yayıldığı yerlerde İslâmîyet'in yayılmasını hızlandırma fırsatı verdi.

¹⁰⁵ en-Neccâr, s.68.

¹⁰⁶ el-Mellah, age, s.146.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂM'IN YAYILIŞ YOLLARI

A. İSLÂM'IN TİCARET YOLUYLA YAYILIŞI

Bilindiği gibi İslâmîyet farklı sebepler ve yollarla Afrika kıtasına ulaştı. İşte bu yolların en kolayı ise Doğu Afrika tarafıydı. Arabistan, özellikle Yemen ile Somali toprakları arasındaki Kızıldeniz'in dar kısmı, özellikle Bâbü'l-Mendeb boğazı, her zaman el yapımı basit teknelerle kolayca geçilmeye müsaitti.

İslâm dini Somalililer'in arasında tamamen barışçıl bir şekilde yayıldı. Müslümanların, Sasani ve Roma imparatorlukları gibi Somalililer'den çok daha güçlü devletleri mağlup etmesine benzer bir şekilde Somali topraklarına gönderdiği bir ordu olduğuna dair bir bilgi yoktur. İslâm dininin Somali'de sahabe hicreti döneminde yayıldığını öne süren ve sağlam tarihi kaynaklara dayanmayan rivayetler haricinde, Somali'ye ilk olarak miladi sekizinci yüzyılda gerek Zeydî muhacirlerle gerekse İslâm'ı yaymak için Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan'ın gönderdiği ordu yoluyla ulaştığına dair fikirler daha makul görünmektedir. Sonrasında İslâm'ı Somali'nin sahil kesimlerinden iç bölümlere ulaştırmak ise tüccarlara ve âlimlere düşmüştü.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra dört halife döneminde ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için verilen önem, genel olarak Doğu Afrika sahiliyle Müslümanların arasındaki ticari münasebetlerin gelişmesini de hızlandırdı. Bu ticari ilişkiler Emevi ve Abbasi dönemlerinde İslâm devletlerinin sınırlarının genişlemesini, refah seviyesinin ve zenginliğin artmasını, Doğu Afrika ile Müslümanların arasındaki ticari münasebetlerin daha da güçlenmesini sağladı. Doğu Afrika'nın iç bölgelerinde bulunan fildişi, altın ve diğer madenleri işleme işini sadece Doğu Afrika sahillerinde yaşayan Müslümanlar yapıyorlardı. Hicri ikinci yüzyılda bütün Doğu Afrika sahillerinin ticareti Müslüman tüccarların elindeydi.¹⁰⁷

İslâmîyet'in, Somalililer'in arasında savaş yoluyla değil, barışçıl yollarla yayıldığını kesindir. Bu barışçıl metotlardan en önemlisi ise ticaret yoluyla olanıdır. Somali'nin, kendine yakın olan İslâm ülkeleriyle ticari ilişkileri olduğu kadar, kendisinden çok uzak olan Çin gibi ülkeler de ticari münasebetleri vardı. On beşinci yüzyılda Çin donmasının ticaret amacıyla Mogadişu'yu ziyaret etmesi, Somali'yle Çin

¹⁰⁷ Ahmet Özel, "Afrika: Doğu Afrika'da İslâmîyet", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998, c.1, s.426

arasındaki kadim ticari ilişkilerin örneklerinden sadece biridir. Mogadişu'da yapılan arkeolojik kazılarda, on ikinci yüzyıla ait olan Çin İmparatorluğu'na ait bazı madeni paralara rastlanmıştır.¹⁰⁸ el-Mes'udî (896-957), Umman ziyareti sırasında bizzat yerli tüccarların kendilerinden Somali ile Umman arasındaki deniz yolunun, özellikle de Ras-Hafûn Burnu civarının ne kadar tehlikeli olduğunu öğrenip aktarmıştır. Bu da İslâm'ın ilk dönemlerinde Somali sahilleri ile Umman arasındaki ticari ilişkilerin İslâm'ın ilk günlerinden beri ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.¹⁰⁹

Somalililer'in yaşadığı en eski yerlerden biri sayılan Berbera şehri, Arabistan ile olan ticareti münasebetleri özellikle Yemenin Hadramût bölgesi İslâmîyet'le beraber zirveye çıktı. Müslüman Yemenli tüccarlar Berbera'ya gelip aldıkları canlı hayvan, hayvan derisi, deve kuşu tüyleri ve fildişi gibi malları Hindistan, Irak ve Suriye'ye götürüyorlardı.¹¹⁰ Bu ürünleri Müslüman ülkelere ulaştıran Yemenlilerin yanı sıra Somalililer'in kendileri de götürüyordu. Müslüman olmadan önce ticaret maksadıyla Yemen veya Mısır'a giden Somalili tüccarların çoğu, bu bölgeden Müslüman olarak dönüyorlardı. Kırsallarda yaşayanlar ise hayvanlarını veya diğer mallarını satmak üzere sahil kentlerine getirdiklerinde, bu yeni din hakkında detaylı bilgi alıyorlardı.

Müslüman tüccarlar Somali'ye sadece yakın coğrafyadan olan Arabistan ve İran'dan gelmiyorlardı. Farklı İslâm mezheplerine sahip olan Hintli Müslümanlar da İslâm'dan önce olduğu gibi İslâm'dan sonra da ticaret maksadıyla Somali'ye geliyorlardı.¹¹¹

Sahil dışındaki kısımlarda yaşayan Somalililer'in çoğu, Müslüman Araplar gelmeden önce de Mogadişu'da da hayatlarını sürdürüyordu. On birinci yüzyılda en önemli ticari hammadde ürünleri arasında sayılan canlı hayvan, hayvan derisi, deve kuşu tüyleri, farklı elbiseler, abanoz ağaçları ve fildişi gibi malzemeler sahilden uzak yerlerde yaşayan Somalililer'in elindeydi. Bu kârlı ticareten faydalanmak için her taraftan Müslüman tüccarlar geliyordu. Pek çok Afrika ve bazı Asya ülkeleriyle olduğu gibi Somali'de de tüccarlar ticaret faaliyetlerini gerçekleştirirken bir taraftan da kabilelere İslâm'ı tebliğ ediyorlardı. Yabancı tüccarların bir kısmı ise aylarca, Somalili

¹⁰⁸ el-Huveyrî, s.37.

¹⁰⁹ el-Mes'udî, age, s.84.

¹¹⁰ Bâzîne, age, s.132.

¹¹¹ el-Huveyrî, s.34.

kadınlarla evlilik yaptıklarında ise senelerce bu bölgede kalarak dinin yayılmasına katkı sağlıyorlardı.

Mogadişu'nun İslâm'dan önce Hindistan ve Arabistan ile olan ticareti İslâm'dan sonra daha da artı. İslâm dini ulaştığından beri Mogadişu, halkın refah içinde yaşadığı bir büyük ticari merkez ve büyük bir liman şehri haline gelmişti. Hatta bu dönemde Mogadişu'da imal edilen elbiseler Mısır, Hindistan ve Cidde'ye ihraç ediliyordu. Mogadişu etrafında yaşayan Somalili kabilelerin büyük çoğunluğunun on ikinci yüzyılda İslâmlaştıklarını söyleyebiliriz.¹¹²

Mogadişu Hindistan, Mısır, İran ve Arabistan'la geliştirdiği ticari münasebetlerin sonucunda miladi on üçüncü yüzyılın başlarında Doğu Afrika sahilindeki en zengin şehirlerden biri haline gelmişti. Bu dönemde İslâmîyet, ticaret yoluyla şehrin dışında yaşayan Somalililer arasında yavaş yavaş yayılırken, Somalililer de şehirlerde çoğalmaya başladılar. Şehir içinde yaşayanlar Müslümanlardı, ancak şehrin yönetimi Arap ve Farslı Müslümanların elindeydi.¹¹³ Ticari liman kentlerinden yola çıkan ve kabilelerin arasından geçmek durumunda olan ticari kervanlara paralı Somalili korumalar eşlik ediyorlardı.

Özellikle on altıncı yüzyılda Mogadişu, Muzaffer hanedanının elinde olduğu dönemde ekonomik olarak daha da güçlendi ve refah seviyesi oldukça arttı. Diğer yandan siyasi açıdan da Güney Somali'nin Marka, Barawa, Warsheekh ve Gandarshe gibi küçük sahil kentlerinin çoğu Mogadişu hanedanının otoritesi altına girmişti. Bu dönemde Bay, Bakool, Gedo ve Hiraan gibi sahillerden uzak, dâhili bölgelerde yaşayan, Müslüman olmuş, fakat İslâm dinini tam olarak öğrenememiş Somalililer, İslâm'ı öğrenmek için bu şehirlere geliyorlardı.¹¹⁴

Umman, Yemen ve Cidde'den gelip Etiyopya'nın iç yaylalarına ticaret yapmak için Zeyla' ve Berbera limanlarına gelen Müslüman tüccarların, Harar ve Ogaden'de yaşayan Somalililer'in Müslümanlaşmasında ciddi etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz. Somalililer bu Müslüman tüccarlarla çalışırken kabile reislerinin ve ticari kervanların da korumalığını yapıyorlardı. Bu tüccarların malları daha fazla ilerlemeden bazen

¹¹² el-Huveyrî, s.101.

¹¹³ el-Mellah, age, s.132.

¹¹⁴ el-Huveyrî, s.104.

Ogaden ve Harar bölgesindeki göçebe Somalililer tarafından satın alınmıyordu. Bazen de tüccarlar yanlarında götürecekleri malları için birkaç ay onların yanında kalıyorlardı. Yanlarındaki tüccarlardan etkilenen Somalililer de yavaş yavaş Müslüman oluyorlardı. Bazen tüccarlar ile Somalililer'le arasında evlenmeler de gerçekleşiyordu.

Hindistan ve Çin'den gelen ticari gemilerden indirilen mallar, Zeyla' ve diğer Kızıldeniz'de yer alan limanlardan kervanlarla Somalililer'in yaşadıkları çöllere ve yaylalara taşınıyordu. Arusi ve Harar yaylaları boyunca uzanan tepeler üzerinde yer alan ve birçoğu sağlam ama büyük ölçüde terk edilmiş ticaret merkezleri vardı. Benzer şekilde Danakil ve Ogaden'de yaşayan Afar ve Somalili göçebelere ait oldukları tahmin edilen taştan yapılmış, zamanında alışveriş veriş merkezler olarak kullanılan binalar bulunmaktaydı. Bu da yerli halk ve Müslüman tüccarlar arasındaki ticaretin ne kadar büyük olduğunu bizlere göstermektedir. Somali'nin diğer iç bölgelerinde yapılan kazılar sonucunda da bulunan taştan yapılmış camiler, evler, Çin paraları ve kabirler bulundu. Bu yerleşimler yerlerinde Somalililer'in toplu olarak İslâmîyet'e geçtikleri on dördüncü yüzyılın başına ait yapılar olduğu tespit edildi.¹¹⁵

Portekizliler'in Ümit Burnu'nu keşfetmesiyle Kızıldeniz ve Akdeniz ticaretine hâkim olan İslâm dünyası, özellikle Mısır ve Venedik arasındaki ticari münasebetler zayıflamaya başlayınca ticari hareketlilik bu durumdan oldukça kötü etkilendi. Bu yeni keşfin İslâm dünyasındaki ekonomiyi kötü etkilemesinin yanı sıra Somali başta olmak üzere Müslüman Doğu Afrika sahili, Arabistan, Fars, Hindistan ve Uzak Doğu'daki Müslüman bölgeler Portekizlilerin saldırılarına ve tahribatlarına maruz kaldılar.¹¹⁶

Tasavvuf ve tarikat erbabının kullandıkları "Mawlac" adı verilen küçük mescitlerde öğrencilere ders verilmesi geleneği halen Somali'nin bazı yerlerinde devam etmektedir. Din eğitimi konusunda Somali'nin en önemli iki merkezi "Baardheere" ve "Ceeldheer" Somali halkı için de meşhur merkezler idi.

B. İSLÂM'IN VAİZ VE ÂLİMLER YOLUYLA YAYILIŞI

İslâm dini ilk önce, Somali sahilleri, Şawwa ve Harar gibi merkezlerde yayıldıktan sonra göçebe Somalililer, yani belli bir yerde oturmayan bedevilerin

¹¹⁵ Timothy İnsol, The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa: A Review, *Journal of World Prehistory*, c.10, sy.4, 1996, s.447.

¹¹⁶ el-Huveyrî, s.91

arasında yayılamaya başladı. Bedevi Somalililer'in İslâmlaşmasında önemli rol oynayan merkezlerden biri olan Harar'ın, hicretin ilk asrında İslâm ile tanıştığına inanılmaktadır. O dönemlerden beri etraflarında yaşayan Somalili kabileleri İslâm'a davet eden küçük bir köy olan Harar, önemli İslâmî merkez olarak on ikinci veya on üçüncü yüzyıllarda ortaya çıktı. Harar şehri, bu dönemlerde Somalililer'in arasında İslâm'a daveti yaymak isteyen İslâm âlimlerin gözde bir merkeziydi. Bu şehir, daha sonra on beşinci ve on altıncı yüzyılın başında Somalililer'in Habeş Hıristiyanlarına karşı bir cihad noktası haline gelmişti.¹¹⁷

Hicretin ilk yüzyıllarında İslâm'ın öğretilerini yaymaya çalışan öğretmenler, Somalili Müslümanlar aracılığıyla İslâmî tebliğde bulundular. İslâmîyet ilk olarak, özellikle Arabistan, Irak ve İran'dan gelen siyasi göçler ve tüccarlar vasıtasıyla Somali'ye intikal etti. Somali'deki İslâmî kitlesel dönüşümünün, on birinci ve on üçüncü yüzyıllarda, yerli şeyhler ve dışarıdan gelen İslâm âlimlerinin çabalarıyla gerçekleştiğine inanılmaktadır.

İslâm'da Müslüman olmayanlar İslâm dinine davet edilirken bilgi, hikmet, dini hoşgörü ve zorlama olmaması ilkeleriyle hareket edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki bazı ayetler bu konuları net olarak ortaya koymaktadır: *“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir”*¹¹⁸, *“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir”*¹¹⁹. Müslüman âlimler bu ayetlerdeki tavsiyelerden yola çıkarak tebliğ görevi eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye gayret gösterdiler.

Somalililer'in İslâm'dan önceki tek tanrıcılığa dayanan ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi kritik felsefi konuları içermeyen inanç sistemi, daha sonra İslâm dininin yayılışının hızlanmasında büyük rol aldığını söyleyebiliriz.

¹¹⁷ Muhammed Muhtar, agt, s.20.

¹¹⁸ Bakara, 2/225.

¹¹⁹ Nahl, 16/125.

İslâm'ın Somali coğrafyasına yayılmasında son derece önemli ve değerli hizmetleri olan tarikat şeyhleri ve ilim adamları arasında öne çıkanlar sadedinde bazı isimler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Şeyh Abdurrahman İsmail el-Cebertî

Somalililer arasında yaygın olan rivayetlerden birinde İslâm'ın bu bölgeye nasıl yayıldığına dair şu bilgileri duymak mümkündür. Şeyh Abdurrahman bin İsmail el-Cebertî adlı bir kişi, Arabistan'dan gelerek Kuzeydoğu Somali kıyılarına ulaştı. O çevrede yaşayan ve İslâm'la yeni tanışmış veya kısmen İslâmlaşmış Dir isimli bir adamın çobanlık yapmakta olan kızı o gariban adamı görür. Şeyh Abdurrahman da her gün kızın hayvanlarını sular. Çoban kızın babası, her geçen gün kilo alıp değişen hayvanları fark edince bir sabah kızını gizlice takip eder ve kızının hayvanlarını sulayan yabancı adamı görür. Fark edildiğini anlayan adam su kuyusunun ağzını büyük taşla kapatıp uzun bir ağacın üstüne çıkar. Kuyuyu açamayan kızın babası, adama kızını vereceğini vaad edip adamı ağaçtan indirir. Böylece Somalili bu kızla evlenme neticesinde Şeyh İsmail el-Cebertî yerlilere İslâm dinini öğretti.¹²⁰ Bu hikâyeye inanması ne kadar zor olsa ve Hz. Musa ile Hz. Şuayb'ın hikâyesinden esinlenip uydurulduğu düşüncesi akla geliyor olsa da, bu şeyhin Somali'de yaşadığına ve onun soyundan geldiklerine inanan birçok Somalili kabile bulunmaktadır.

Şeyh Abdurrahman'ın ilk defa Umman'a, sonra da kendisine en yakın Doğu Somali sahillerine geldiği rivayet edilmektedir. Güney Somali sahillerindeki Mogadişu, Marka ve Barawa'da ya da kuzeydeki Zeyla' ve Barbara'da olduğu gibi doğu Somali sahillerine gerçekleşen siyasi göçler olmadığı için Şeyh Abdurrahman'ın bu bölgedeki İslâmlaşma sürecinde etkin rol oynadığı varsayımları güçlenmektedir. Şeyh Abdurrahman el-Cebertî gibi yeni inancın taşıyıcıları, ağırlıklı olarak göçebe topluluklar ve Somalililer'in arasında klan veya kabile liderlerinin geniş çaplı kaynakları kontrol ettiği bir toplumda vaaz vererek onların arasına karışıp uzun süre birlikte yaşamayı tercih eden mümtaz kişilerdi. Şeyh Abdurrahman'ın türbesi bugün Ceerigaabo yakınlarında bulunmaktadır.

¹²⁰ Hersi, age, s.122.

2. Şeyh İshak bin Ahmed

Sahillerden uzak olan yerlerde yaşayan Somalililer'in arasında İslâm'ı tebliğ eden önemli şeyhlerden biri Şeyh İshak bin Ahmed'dir. Şeyh İshak bin Ahmed ve doksan kişiden oluşan akrabaları Bağdat'tan göç edip Yemen'in Hadramut bölgesinde bir ara kaldıktan sonra on ikinci yüzyılda Zeyla' kıyılarına geldiler. Şeyh İshak bin Ahmet ve akrabaları kısa süre sonra Harar'a kadar gittiler. Şeyh İshak'ın torunlarının çoğu Kuzey Somali'nin önemli merkezlerinden biri olan Barbara, Hargeysa ve Burco'da yaşamaktadırlar.¹²¹

Şeyh İshak bin Ahmed ve beraberindeki akrabalarının Somalililer'le yaptıkları evlilikler sonucunda İslâm dini Somalililer arasında iyice yayılmıştır. Aynı zamanda seyyid olan Şeyh İshak'ın sürekli konakladığı belirli bir yeri yoktu. Çünkü Somalililer göçebe oldukları için Şeyh İshak, İslâm'ı tebliğ edebilmek için hayatı boyunca Somalili kabileler arasında tek tek dolaşmaya mecbur kalıyordu. Şeyh İshak her kabilenin yanında, temel dini bilgileri öğretmek için birkaç sene kalıyordu. Farklı Somalili kabilelerin arasında gezdikten bir süre sonra, Şeyh İshak bin Ahmed Kızıldeniz sahilindeki Meydh kasabasında vefat etti. Şeyhin türbesi bugün Somali'nin her tarafından ziyaretçi akınına uğramaktadır. Aynı zamanda Şey İshak ile yakın zamanlarda gelen Şeyh İmadüddin, Şeyh Ahmed bin Ömer el-Zeyla'î ve Yemen'den gelen diğer İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerim'i ve İslâm ilimlerini öğretmek için sahilden uzak olan Somalili toplumların içine yerleştiler. Bu kabilelerin arasında yerleşen âlimler yerli kadınlarla evlendirilip kabilenin bir parçası haline getiriliyordu. Böylece İslâm, Somalili kabileler arasında aktararak hızlıca yayılıyordu.¹²²

3. Şeyh Yusuf el-Kawnayn (Aw-Barkhadle)

Somalililer, Müslüman olmalarını, Şeyh Yusuf el-Kawnayn veya Somalicede "kutsanmış biri" anlamına gelen Aw-Barkhadle isimli zata borçludur, denilse yanlış olmaz. Bu yüzden hâlâ Şeyh Yusuf el-Kawnayn ismi tüm Somali'de her yerde saygıyla anılmaktadır. On birinci yüzyılda Somali'de yaşayan Şeyh Yusuf, Somali'nin iç bölgelerinde yaşayan yerli halkı İslâm'la tanıştıran ilk kişidir. Söz konusu bölgelerde Şeyh Yusuf'a ait olduğu iddia edilen üç farklı türbenin bulunması, bu zatın sürekli belli

¹²¹ Mansuur, age, s.156.

¹²² Abdurrahman Dubbe, *Tuhfetü'l-Müştak fî Nesebi's-Seyyid İshak*, y.y., Dar memfis, ty., s.19.

bir mekânda ikamet etmediğini ya da kendisine duyulan büyük hürmet ve sevgiyi göstermektedir.

Şeyh Yusuf ile ilgili hemen hemen bütün Somalililer'in arasında meşhur olan bir hikâyeye göre, güçlü bir yerli lider olan Muhammed Hanif, Şeyh Yusuf'un Somalililer arasında yaptığı tebliğ faaliyetlerden rahatsız olup karşı çıkar. Aynı zamanda tecrübeli ve mahir bir sihirbaz olan Muhammed Hanif, halka doğru İslâmî bilgiler öğreten Şeyh Yusuf'u mahcup bırakmak için bir gün bütün halkı bir arada toplayıp Şeyh Yusuf'a, "ben bu dağın bu tarafından dalıp diğer taraftan çıkacağım. Eğer senin bu dinin doğru ise sen de yapacaksın" dedi. Muhammed Hanif, iki kere büyük dağın bir yanından dalıp diğer yanından çıktıktan sonra Şeyh Yusuf Allah'a yalvardı ve Muhammed Hanif dağın içinde hapsedi. Böylece bütün halk Şeyh Yusuf'un tarafına geçip Müslüman oldu.

Somalililer yaşadıkları bölgelerde farklı rivayetlerle bu hikâyeyi anlatırlar. Kaynaklarda Şeyh Yusuf'un Arap ya da Somali asıllı olduğuna dair bir netlik bulunmamaktadır. Belki de Şawwa bölgesine gelen Benî Mahzum'un hicretinden sonra Müslüman olmuş Somalililer'den biri de olabilir. Çünkü Somalililer'in Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek için kullandıkları Somalice yazı sistemini Şeyh Yusuf geliştirmiştir.¹²³ Aynı zamanda İfât Sultanlığı'nın kurucusu olan Somalili Ömer Walasama, Şeyh Yusuf el-Kawnayn'ın torunudur.

4. Fakih Ömer (Fiqi Umar)

Fakih Ömer ve altı çocuğu on ikinci yüzyıl civarlarında Hicaz'dan Somali'ye göç eden bir aileye mensuptur. Berbera'dan indikten sonra Fakih Ömer ve diğer çocukları Ogaden bölgesindeki Somalililer'in arasına dağılmışlardır. Somalililer'in arasına karışıp onlarla birlikte yaşama konusunda hiçbir sorunla karşılaşmayan yeni misafirler, göçebe kabilelerin arasında medreseler açmaya başladılar. Daha sonra Fakih Ömer'in öğrencileri, Ogaden bölgesinde yeni Müslüman olmuş Somalililer'in Kur'ân-ı Kerim öğrenimini bitiren çocuklar için temel İslâmî ilimleri öğretmek amacıyla bu bölgede (Ula Madow) isimli büyük bir medrese kurdular. Fakih Ömer soyundan gelen çocuklara bugün bile Somalililer arasında büyük saygı gösterilmektedir. Fakih Ömer'in

¹²³ Hersi, age, s.127.

en büyük oğlu Ahmed'e ise Şabelle Nehri'nin etrafında yaşayan Somalililer'in Hawiye kabilesinin yanında kalmasına izin verildi.¹²⁴

Hawiye kabilesine ait bir rivayete göre, bu kabileden bir adam, töreleri gereği bir kızla evlenmek için kabile inancını benimsemiş sihirbaza nikâh kıydırmak için giderken Fakih Ömer'in oğlu Ahmed ile yolda karşılaştı. Ahmed, "bu yanındaki hayvanlarla ve kızla nereye gidiyorsun?" diye adama sorar. O da, "filanca adam bu kızla beni nikâhladıktan sonra hayvanları ona vereceğim, kız da bir hafta onun yanında kaldıktan sonra benim olacak" diye cevap verir. Ahmed de adama şöyle der: "Ben kızını seninle nikâhlayacağım, hayvanlarını da almayacağım, kız da bende kalmayacak, nikâhı kıydıktan sonra yanına al götür" diye cevap verince olay bütün Hawiye kabilesine yayılır. Bu hikâyeyi duyan herkes yeni dini tercih etmeye başlar. Bugüne kadar Şabelle bölgesinde yaşayan Hawiye kabilelerinin arasında kadılık işleri, Ahmed bin Fakih Ömer'e intisap eden çocukları tarafından yürütülmektedir.

5. Şeyh Abadir

Kuzey Somali ve Harar'daki Somalililer'in arasında İslâmîyet'in yayılmasına en çok katkıda bulunanlardan birisi de Yemenli Şeyh Abadir'dir. On üçüncü yüzyılda Harar'a gelen Şeyh Abadir Harar şehrinin kurucularından biri sayılır. Şeyh Abadir ve beraberindeki diğer şeyhler, Harar'ın etrafında yaşayan Somalililer arasında tebliğde bulundular. Şeyh Abadir'in yukarıda isimlerini zikredilen âlimlere göre bu bölgeye gelişi biraz daha geç olmuştur.

Şeyh Abadir, tasavvufun özellikle Kadiriyye tarikatını Somali'ye getiren kişidir. Bu tarikate mensup olan Somalili sufiler her sene Şeyh Abadir'in türbesini ziyaret etmektedirler.¹²⁵ Şeyh Abadir, Somali'ye geldiğinde İslâm, Harar ve Somali sahillerinde büyük ölçüde yayılmıştı. O yüzden Somalililer'in rivayetlerinde, Arabistan'dan gelen Şeyh Abâdir'in bazen Harar'ın dışına çıkıp kırsal kesimde yaşayan Somalililer'in arasında bir müddet kalıp tebliğde bulunduğu görülmektedir. Bu süre içinde yeni Müslüman olmuş Somalililer'i zikir çekmek gibi daha önce görmedikleri yeni tasavvufi ilke ve uygulamalarla tanıştırmıştır.¹²⁶ Harar şehri ise, Somalililer'in İslâmîyet'i

¹²⁴ Mansuur, age, s.156.

¹²⁵ el-Mellah, age, s.136.

¹²⁶ Muhammed Muhtar, agt, s.14

kabulünden sonra, Habeşistan’da yaşayan Galla (Oromo), Amhara ve Tigray gibi Hıristiyanların arasında bazen davet yolu bazen de cihad vasıtasıyla İslâm’ı yaymaya Harar’dan devam ettiler. Böylece Harar, on beşinci yüzyılda bütün Afrika’nın en önemli İslâmî merkezlerden biri haline geldi.

Şeyh Abâdir’in Harar gelişinde yakın zamanlarda Hz. Akıl bin Ebu Tâlib’in torunları oldukları iddia eden bir grup âlim Yemen’den gelip Kuzey Somali’deki Zeyla’ limanına indi. Ardından iç bölgelere doğru ilerlemeye devam eden âlimler Ogaden bölgesindeki göçebe Somalililer’le karışıp bir arada yaşamaya başladılar.¹²⁷ Bu âlimlerin devam eden nesilleri Aşarâf, yani seyyidler Somali’de bugün bile büyük itibar görmeye devam etmektedir.

6. Yemenli Âlimlerin Aracılığıyla

Genel olarak Yemenli âlimlerin Somali’nin iç kısımlarında özellikle Kuzey Somali ve Harar bölgesinde yaşayan Somalililer arasında, İslâmîyet’in yayılmasında büyük rolleri vardır. Somali’de Şafî mezhebinin yaygın olması Yemen’in Hadramut bölgesinden gelen Şafîî hocalar sebebiyledir. İslâmîyet’i tebliğ etmeye amaçlayan âlimlerin yanında, ticaret için Somali’nin iç kesimlerine giden tüccarların da İslâmîyet’in yayılmasında büyük katkıları vardır.¹²⁸

On beşinci yüzyılın ilk yarısında Yemen’in Hadramut bölgesinden Berbera liman şehrine gelen ünlü kırk dört âlim Zeyla’, Harar ve Berbera gibi şehirler ve kırsal kesimlere dağılarak yeni Müslüman olmuş Somalili bedevilere önemli dini konuları öğretiyorlardı. Sadece İslâmî bilgileri öğretmek için amacıyla bu kırk dört fakihin gelişinin kanıtlarından biri de Berbera şehrinin yakınında bulunan “Evliyalar Tepesi”dir. Bu fakihlerin türbelerinden bazıları da Harar’da bulunmaktadır.¹²⁹

Somalililer İslâmîyet’i kabul ettikten sonra İslâm’ı daha iyi ve orijinal kaynaklardan öğrenmek için gerek Yemen’e gerek Kahire’ye gerekse Şam’a kadar gidiyorlardı. İbn Battuta (1304-1377) Şam’daki Emevi Camii’ni ziyaretinde, doğu köşesinin Zeyla’lı öğrencilere ayrıldığını görmüştür.¹³⁰ Ayrıca on bir ve on ikinci

¹²⁷ Muhammed Muhtar, agt, s.14.

¹²⁸ el-Mellah, age, s.58.

¹²⁹ el-Mellah, age, s.58.

¹³⁰ İbn Battuta, age, s.204.

yüzyıldan itibaren Mogadişu ve özellikle dünyaca ünlü olan fıkıh âlimleri ile tanınan Zeyla' gibi yerler, önemli İslâm merkezlerinden biri olmuştur.

Somalili kabileler su ve otlak peşinde oldukları için her zaman hareket halindeydiler. O yüzden yeni Müslüman olan grupların diğer kabileleri etkilemesi kolay idi. Göçebe Somalililer'in arasında İslâm'ın yayılışına katkıda bulunan bir başka faktörde de "Mawlac" isimli küçük mescitlerdir. Tasavvuftaki zaviye terimine büyük ölçüde karşılık gelen "Mawlac", toplumda namaz kılmak, Kur'ân-ı Kerim öğrenmek, zikir çekmek ve bazen de öğrencilerin barınması manalarında kullanılmaktaydı.

Doğu Afrika'da yaşamakta olan Afar, Saho, Galla (Oromo) ve Somalililer gibi farklı Kuşitik unsurlar, ilk olarak İslâm, Somalililer ve Afarlar arasında yayılmaya başladı. Diğer Müslüman ülkelerden gelen tüccarlar ve âlimlerin sarf ettikleri büyük çabalar neticesinde miladi on dördüncü yüzyılın başlarında Somalililer'in hemen hepsi Müslüman oldular. Daha sonra on altıncı yüzyılda İslâm Galla (Oromo) ve diğer etnik unsurlar arasında yayılmaya başlamıştır.¹³¹

C. İSLÂM'IN ULAŞMASINDAN SONRA SOMALİLİLER

Somali, Müslüman varlığının en güçlü olduğu ve dinî duyguların en derin hissedildiği ülkelerden biridir. İslâm, Somali'de sadece inançların değişmesine yol açmamış, bunun yanında toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan da bir gelişmeye sahne olmuştur. Dar aile ve kabile ilişkileri, yerini zamanla daha güçlü sosyal ve siyasî bağlara terk etmiş, kabileler birleşerek devletler kurmuşlardır. Eğitim ve kültür düzeyi yükselmiş, örnek olarak Somali sahillerde ve iç bölgelerde büyük ilim ve kültür merkezleri ortaya çıktı. Ticaret, zenaat ve tarımda büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle Doğu Afrika'da baştan beri birbirini takip eden İslâmî hicretler ve ıslah hareketleri ile tarikatlar, gerçek İslâmî inanç ve hayat üslubunun Somalililer arasında yerleşmesini sağlamışlardır. Hac ibadetinin de bu konuda çok önemli yararları olmuştur.

İslâmî eğitim-öğretimin Somali kültürü üzerindeki etkisi, ülkenin geleneklerinin çoğunda belirgindir. Somalililer bir kural olarak saygın, temiz ve elbiselerine özen gösterir. Somali'de sarhoş birine neredeyse rastlanmamaktadır. Somali'nin hayatı, bir

¹³¹ Fethi Geys, *el-İslâm ve'l Habeşe Abre't-Tarih*, Kahire: Mektebetü'n-nahda el-Mısriyye, ty., s.33.

yolculuk sırasında kendilerini her geçen gün ortaya çıkararak birçok ilginç gözlemi içermektedir. Bazıları namazlarını tam vaktinde kılma konusunda çok düzenlidir ve namaz vaktinde ya da dışında çokça dua etmeye önemserler. Din, ülkedeki hemen hemen herkes tarafından gerçek olarak paylaşılan Somali ortak kültür değerlerinin bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi, İslâm'da kul ile Tanrı arasında hiçbir arabulucu yoktur. Somali'de dini eğitimler en çok kent merkezlerinde veya camilerin bulunduğu yerlerde mevcuttur. Bu merkezlerde çocuklar Kur'ân ayetlerini ezberlemeye çalıştıkları, ancak çoğu kez öğrencilerin ezberlediklerini anlayamadıkları, bazı öğretmenlerin de bu ayetleri yeterince anlamadığını bilinmektedir. Bazı hocalar, verdikleri hizmet için öğrencilerden ücret almaktaydı. Hocalar vaaz ederek, namaz kıldırarak, insanlara ve hayvanlara dua ederek (Somali kültüründe hayvanlar için de dua etmek esastır) tavsiyelerde bulunmak, uyuşmazlıklarda ve tartışmalarda arabuluculuk yapmak ve nikâh kıymak gibi dini işleri yaparak topluma hizmet ederlerdi.

Elbette “inanç”, sosyal bir grubun en önemli kültür unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Toplulukları manevi yönden iç huzura kavuşturmayı amaçlayan inançlar “din” olarak adlandırılmaktadır. Somali’de de pek çok dini inanç kapsamında değerlendirilen yanlış uygulama ve anlayışlar da ortaya çıkmıştır. Mesela Nevruz kutlamak ve fal bakmak gibi. Nevruz Farsça bir kelime olup Türkçe anlamı “yeni gün” demektir. Türkiye’de olduğu gibi aynen Somali’de de nevrüz kutlanmaktadır. İnsanoğlunun geleceği öğrenme merakı, tarih boyunca hep var olmuştur. İnsanlık tarihi kadar eski olan fal inancı farklı biçimlerde evrimleşmiştir. Bütün dünyada her dönemde varlığını sürdüren fal bakma, Somali İslâmîyet’e geçtikten sonra da varlığını sürdürmüştür.

Somalililer, Müslümanlığa geçmelerine rağmen bazı sahil ve iç bölgelerdeki kentler hariç, halk yerel anlaşmazlıkları çözmek için şeriat kuralları yerine geleneksel hukuk kuralları ile İslâm hukuk karışımından meydana gelen “*Heer*” sistemine başvururlardı. Bu hukuk sistem Somali’de kırsal yerlerde bugüne kadar uygulanmaya gelmiştir.

Somali halkının manevi hayatında İslâm öncesi geleneksel inançların izleri olsa da, Somali’de Müslümanlık tek inanç olup ulusal kimlik duygusu için hayati derecede

önemlidir. Somalilî müslümanların İslâm algısında tarikatların ciddi bir ağırlığı ve dinî emirlerde mistik bir eğilim ve yorum vardır. Tarikatlar, dinî öğrenim merkezleri ve dinî bakımdan sosyal ve kardeşlik müesseseleri olarak toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Tarikat liderlerinin -ölmüş olsalar bile- türbelerine büyük bir saygı gösterilir ve onların manevi güçlerine, kutsallıklarına ve bereketli olduklarına inanılmaktadır.

Somalililer etnik, dil, kültür, İslâm'a bağlılık ve hepsinin ortak bir ataya bağlı olduğu varsayılan bilimsel olarak ortaya konulmuş olsa da tarih boyunca Somalililer arasındaki bölünmelerin önüne geçilemediği de bilinmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SOMALİ'DEKİ İSLÂM SULTANLIKLARI

A. İFÂT SALTANATI

Somali'ye gelip yerleşen Müslümanlar, İslâmîyet'i yayarlarken bir taraftan Somalililer'in dilini öğreniyor, diğer taraftan da Somalili kabilelerin birer parçası oluyorlardı. Bu Somalilileşmiş olan Müslümanlar daha sonra Somalililer'le beraber bir sultanlık kurdular. Bu sultanlık ilk olarak İslâm'ı Somali'ye getiren Araplar tarafından kurulsada bu Araplar zamanla asimile olup Somalilileşiyorlar ya da iktidarlarına Somalililer tarafından el konuluyordu. Bu sultanlıklar hakkında ilk olarak detaylı bilgi veren Mısır ve Şam'da yaşamış olan Memlûklü tarihçi İbni Fazlallah el-Ömerî (1300-1384) idi. el-Ömerî, bu sultanlıkların bulunduğu topraklara gitmediğini, bilgileri ise Zeyla'dan Mısır'a giden Somalili âlimlerden aldığını söylemektedir.

Yedinci yüzyılda Şawwa bölgesine yerleşen Mahzumoğulları ve Somalililer'in de dâhil oldukları yeni Müslümanlaşmış yerli halk tarafından Şawwa Sultanlığı kuruldu. Başlangıçta sultan ve işleri yürüten üst düzey yöneticiler Mahzumoğulları ailesinden idi. Zamanla yeni Müslüman olan Somalililer'in giderek çoğalması ve Mahzumoğulları'nın aralarında çıkan tahta kavgaları sonucunda, on ikinci yüzyılda Somalililer'den Ömer Walasama isimli zat saltanatın yönetiminde el koydu. Böylece Şawwa Sultanlığı, Somalili Walasama sülalesine eline geçti. Daha sonra Ömer Walasama'nın oğlu Ali Dunyahuz tarafından saltanatın ismi İfât olarak değiştirildi.¹³²

İfât Sultanlığı uzunluğu on beş, genişliği ise yirmi günlük yürüyüş mesafesinde olan ve gelmiş geçmiş tüm Müslüman sultanlıklarının en büyük toprak genişliğine sahipti. İfât Sultanlığı'nda kalabalıklarıyla dikkat çeken çok sayıda köylerin yanında *Sîmak* (سيمق), *Sawwa* (سوا), *Adal* (عدل), *Walâw* (ولاو) gibi şehirler de vardı. Zeyla' şehri, saltanatın en ünlü şehri olduğu için Zeyla' Sultanlığı olarak anılıyordu. Aynı zamanda ticari açıdan önemli liman olan Zeyla' da İfât Sultanlığı'na tabi olduğu için refah açısından da diğerlerden daha ilerideydi. Hatta el-Ömerî'ye göre fiyatlar Mısır'dakinden daha da ucuzdu. İfât köylerinde fazla sayıda inek, koyun ve kaliteli bal bulunuyordu. Ordusu da on beş bin atlı süvari ve yirmi bin piyade askerden oluşuyordu. Bu hükümdarlığın halkı Habeşçe (Somalice?) konuşuyordu ve Şafiî mezhebine

¹³² Bkz. Cabdulqadir Salaad Dhoore, *Soomaaliya iyo taariikhdi hore*, <http://dspace-roma3.caspur.it/handle/2307/2937>, s.73.

mensuptu. İfât'ın sultanları, kendilerine özel dikilen ve başa sarılan bir ipek sarık takarlardı. Prensesler ve askerler ise başlarına kumaştan bir sarık giyiyorlardı. Hükümdar ve âlimler kendilerine mahsus olarak dikilen elbiseleri giyerlerdi. Halkın elbiseleri ise daha farklıydı. Biri ortada, diğeri omuzlarda olmak üzere dikişsiz pamuktan yapılmış iki parça elbise giyerlerdi. Süvariler ise genelde pantolon giyerlerdi. Elbiseleri ise yazlık ve kışlık olarak ikiye ayrılıyorlardı.¹³³

İfât Sultanlığı bazı dönemlerde Habeş kralına cizye ödedi. Sabruddin bin Muhammed bin Nahvî bin Mansuru'un ölümünden sonra oğlu Ali, 1300 senesinde Habeş kralının itaatinden çıktı. Habeşistan kralı bunun üzerine Sultan Ali'nin oğlu Ahmed'i rehin alınca, mecburen tekrar Habeşistan kralının itaatine girmek zorunda kaldı. Ancak Sultan Ali'nin torunu olan Sa'duddin tekrar isyan bayrağını açtı, ancak bu seferki bu bağımsızlık teşebbüsü sultan Sa'duddin'in ölümüyle sonuçlandı.¹³⁴

B. DAWARO SULTANLIĞI

Dawaro Sultanlığı, birbirinden kopuk ve bağımsız olan Somali hanedanlarından biriydi. İfât hanedanına göre biraz daha küçük bir alana hükmediyordu. Bu hükümdarlığın ekonomisi daha çok hayvancılığa, farklı tarım ürünlerine ve köle ticaretine dayanıyordu. Dawaro hükümdarlığı küçük bir alana hükmetmesine rağmen, askeri güç olarak İfât Sultanlığı'ndan daha güçlüydü. Dawaro halkı Hanefi mezhebine mensup idi. Bu sultanlığın sınırları içinde yaşayan halkın evleri çamur, taş veya ahşaptan yapılmış olup evlerin çoğu kubbeliydi. Şehirler duvarlarla çevrili değildir, binalar çoğu lüks değildir. Yemekte kullandıkları kaplar siyah boyalı çömlek, erkekler ve kadınlar yüzlerini boyamak için margarini kullanırlar.¹³⁵

C. ARABİNİ SULTANLIĞI

Arabini Sultanlığı'nın, diğerklerine nazaran ekonomisi biraz daha kısıtlıydı. İdari, askerî, mezhebî ve hatta lisanî bakımdan diğerk sultanlıklarla arasında pek fark olmadığını söylemek mümkündür. Bu hükümdarların geride bıraktığı hiçbir eser yoktur, o yüzden tam olarak hangi şehirde kurulmuş olduğu bilinmemektedir.¹³⁶

¹³³ Fazlullah el-Umerî, age, s.33-35.

¹³⁴ el-Makrizî, age, s.9.

¹³⁵ el-Umerî, age, s.36.

¹³⁶ el-Makrizî, age, s.7.

D. HAYDA SULTANLIĞI

Hayda saltanatı uzunluğu sekiz, genişliği ise dokuz günlük yürüme mesafesinde olan, köle ticaretiyle meşhur olan güçlü bir devlet idi. Hayda sultanı, hükümdarlık sınırları içerisinde erkek kölelerin uzuvlarını kesmeyi yasakladığı için bazı tüccarlar, gizlice erkek köleleri Müslüman olmayan beldelere götürüp orada hadım ediyorlardı. Büyük bir orduya sahip olan Hayda Sultanlığı, bazen Habeşistanlı Hıristiyanlarla savaşıyorlardı. Hayda ordusu, diğerleriyle karşılaştırıldığında en güçlüsüydü.¹³⁷

E. BALI SULTANLIĞI

Bu hükümdarlığın toprak genişliği yirmi günlük yürüme mesafesinde, uzunluğu ise dokuz günlük yürüme mesafesindeydi. Askerî, mezhebî ve kültürel özellikleri diğer sultanlıklarla benzerlikler göstermekte ise de iklim şartları biraz farklıydı. Bali Sultanlığı bereketli toprakları ve zirâî ürünleriyle meşhur idi. Aynı zamanda bu hükümdarlığın halkı, alışverişlerde para yerine aralarında hayvan, tarım ürünleri ya da kumaş takası yapıyorlardı.¹³⁸

Geride kalan Dara (دارة) ve Şarha'nın (شرخا) ise yukarıda zikrettiğimiz diğer sultanlıklardan pek farkı yoktu. Bunların başındaki sultanlardan birini vefat etse, hanedanın ileri gelenleri Habeşistan kralının yanına gidip onların arasından istediği kişi sultan olarak seçiliyordu.¹³⁹

F. ADAL SULTANLIĞI

Somali'nin kuzey sahillerinde olan ve Harar yaylasında kurulu olan Harar, Şawwa ve İfât gibi Müslüman sultanlıklar ile Hıristiyan Habeşistan kralları aralarında hâkim olan mevcut huzur ve barış atmosferi Kral Amda Siyon'un (عمدا صيون) (1314-1344) tahta geçmesi ile son buldu. Gojam ve Begemder bölgelerini Habeşistan'a ilhak eden bu kral, güney tarafındaki Müslüman İfât Sultanlığı'na düzenlediği askerî seferler neticesinde burayı da işgal etti.

İfât Sultanlığı, Habeşistan krallığının himayesinden çıkınca, Kral I. Amda Siyon, bütün Müslüman sultanlıkları ele geçirmek için uzun yıllar sürecek bir savaş başlattı. Müslüman sultanlıklar ise Sultan I. Hakkeddin'in (حق الدين) komutasında birleştiler.

¹³⁷ el-Makrizî, age, s.7.

¹³⁸ el-Umerî, age, s.38.

¹³⁹ el-Umerî, age, s.39.

Sonuçta Kral Sayf Ar'ad'ın (سيف ارعد) (1344-1372) başlattığı seferler sonucu çoğu Müslüman sultanlıklar kaybedildi ve Sultan Sadeddin de Zeyla'da şehit düştü. Sadeddin'in çocukları ve yakınları ise Yemen kralına iltica etmek durumunda kaldılar.¹⁴⁰

Sadeddin'in en büyük oğlu olan Sultan Sabreddin (صبر الدين), Yemen'den döndükten sonra İslâm topraklarını geri almak için babasından kalan orduyu ve Müslümanları yeniden topladı. Sabreddin, kurduğu bu yeni hükümdarlığa Adal (عدل) ismini verdi. Sultan Ahmet Badley döneminde Bali ve Dawaro şehirleri geri alındı. Bu savaşlarda Habeşistan kralları Tewodres (1412-13) ve Yeshhaq (1413-30) öldürüldü.¹⁴¹

Sultan Muhammed döneminde ise (1488-1518) Habeşistan'a karşı savaşan Müslüman orduların başına Hacı Mahfuz getirildi. Müslümanlar arasında büyük saygı duyulan Hacı Mahfuz, girdiği bütün savaşları kazandı. Daha sonra Kral Lebna Dengel'in düzenlediği bir suikast sonucu Hacı Mahfuz öldürüldü. Sultan Muhammed de bir grup Müslüman isyancı tarafından katledildi. Sultan Muhammed'in yerine gelen Sultan Ebu Bekir ise Habeşistan'a karşı yürütülen cihadda gösterdiği ciddiyetsizlik gerekçe gösterilerek tahtan indirildi, yerine genç imam Ahmed bin İbrahim el-Gazi getirildi.¹⁴²

“Ahmet Gurey” olarak tanınan el-İmam Ahmed bin İbrahim, 1500 senesinde Adal Hükümdarlığı'nın başkenti olan Harar'da doğmuştur. İslâmî ilimleri öğrenmek için ergenlik çağlarında Harar'ı terk edip Zeyla'a gitmiştir. Temel İslâm'i ilimlerin tahsilini burada tamamladıktan sonra Harar'a dönmüş ve şehrin en büyük âlimleriyle tahsiline devam etmiştir. Daha sonra Adal Sultanlığı'nın başına geçen İmam Ahmed, Habeşistan ve Portekizlilerle yaptığı kanlı savaşlardaki gösterdiği başarı sonucu on altıncı yüzyılda Somali ve bölgedeki Müslümanların en önemli siyasî ve dinî lideri haline gelmiştir.¹⁴³

1543 senesinde İmam Ahmed, yine Habeşistan ve Portekiz ordusuna karşı savaşırken şehit düştü. Yerine onun yeğeni aynı zamanda Adal ordusunun komutanı olan Emir Nur Alamagan geçti. Emir Nur hemen orduyu toparlayıp Habeşistan ve

¹⁴⁰ Abdisalam Sheikh Hasan, *Taariikhda Soomaaliyeed iyo Tartanka Qabaailka*, Nairobi: Lino Typsetters, 2004, s.24.

¹⁴¹ Sheikh Hasan, age, s.25.

¹⁴² Sheikh Hasan, age, s.26.

¹⁴³ en-Neccâr, age, s.75.

Portekiz ordularına karşı cihad hamlelerini tekrar başlattı. Tam bu sırada henüz Müslüman olamamış (Waaq İnancına sahip) Galla (Oromo) kabilelerinin yaşadığı ve “Göller Bölgesi” olarak bilinen Kuzey Etiyopya’dan hem Müslümanlara hem de Hıristiyanlara aynı anda saldırılar başladı. “Galla istilâsı” olarak da bilinen bu yıkıcı saldırılar sırasında Müslümanlar ve Hıristiyanların topraklarını ellerinden çıkınca bu iki grup aralarındaki savaşları durdurdu. Adal Hükümdarlığı’nın başkenti olan Harar, Galla istilasından özellikle ekonomik açıdan çok kötü etkilendi. Harar, Bali ve Hawwas gibi şehirleri ve köylerinde yaşayan Somalililer ise Ogaden, Zeyla’ ve hatta Güney Somali’ye kadar geri çekilmek zorunda kaldılar.

G. AJURAN SULTANLIĞI

Ajuran kabilesi, saltanatını kurmadan önce Juba ve Şabelle nehirleri havzasındaki diğer Somalili kabilelerin İslâmlaşmasını sağladılar. Ajuran Sultanlığı, İslâmîyet’in Somali kıyılarında yeni yayıldığı sıralarda Müslümanlaşan ve onların aralarında asimile olan Zeydiler tarafından on üçüncü yüzyılda kuruldu. Ajuran Devleti, on yedinci yüzyılda İmam İsa döneminde Barawa, Marka, Hobyo, Juba, Şabelle nehirleri arasında, yani Güney Somali’de hükümdarlık sürüyorlardı. Ajuran Sultanlığı, Güney Somali sahillerinde Müslüman olmuş Somalililer’ce kurulmuş olan en önemli hükümdarlıklardan biridir. Ajuran Devleti, halka karşı ağır vergi, zulüm ve baskı uygulamalarıyla anılıyor olsa da, İmam Ömer döneminde bu durum biraz yumuşama göstermiş ve kırsaldan göç ederek şehirlerde yerleşen kabile sayısında artış olmuştur. İmam Ömer döneminde Marka şehri, mimari, ticari ve zirai alanlarda daha da gelişme göstermiştir.¹⁴⁴

Ajuran Sultanlığı on beşinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar Marka, Afgoye, Badhere ve Luuq gibi Güney Somali’nin önemli merkezlerine hükmediyordu. Ajuran Sultanlığı, göçebe Somalililer’in yaşadıkları kurak bölgelerde hayvanlara su temin etmek için çok derin su kuyuları kazdılar. Aynı zamanda tarımı da geliştirmişlerdir. Ağır vergiler sebebiyle devlete karşı halkın başlattığı isyanlar on sekizinci yüzyılın başlarında Ajuran Sultanlığı’nın dağılması ile sonuçlanmıştır.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Şerif Ali, age, s.108.

¹⁴⁵ Sheikh Hassan, age, s.31.

SONUÇ

Somali sahilleri, hicretin ilk yüzyılında, farklı Müslüman grupların göçlerine sahne olmuştur. Düşmanların zulmünden deniz yoluyla kaçan ilk Müslümanlar, Somali'nin sahil kesimlerine yerleşmişlerdir. Farklı siyasi göçlerin neticesinde İslâm dininin Somali'de yayılışının öncelikle sahil kesimlerinden başladığı görülmektedir.

Kısa süre içinde Doğu Afrika'nın en büyük ticari merkezlerinden biri haline gelen Mogadişu, Marka, Barbara, Barawa ve Zeyla' gibi önemli şehirlere, farklı İslâm diyarlarından pek çok Müslüman tüccar gelmiş ve bu tüccarlar Somali'de İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağlamışlardır. Bu araştırmada ticaretin, İslâm'ın Somali'deki en önemli yayılış sebeplerden biri olduğunun altı çizilmiştir.

Siyasi ve ticari nedenlerden dolayı Somali'ye gelen Müslümanların yanı sıra sadece İslâm'ı tebliğ görevini yerine getirmek için gelen kimseler de vardı. Yemen, Hicaz, Mısır ve Irak gibi önemli İslâm merkezlerinden gelen bu âlimlerin ferdi ve mütevazı çabaları sayesinde çok sayıda kişi Müslüman olmuştur. Aynı şekilde Somali içindeki İslâmî merkezlerde kurulan medreselerde eğitim görerek yetişmiş pek çok Somalili öğrenci de kırsal kesimlere İslâmîyet'i taşımışlardır. İlim adamları da İslâm'ın Somali'de yayılmasında büyük rol oynamışlardır.

On dördüncü yüzyıla gelindiğinde ise Somalililer'in tamamı tek bir Müslüman toplum haline gelmiştir. On beşinci yüzyılda Somali, artık tamamen Müslüman olduğu için bu dönemde bütün Somalililer, Adal sultanı İmam Ahmed Gurey'in önderliğinde birleşip Habeşistan ve Portekiz Haçlı orduları karşısında cihad hareketinin öncüsü olmuşlardır. On altıncı yüzyılda Galla (Oromo) kabilelerin saldırıları karşısında zayıflayan Adal hükümdarlığı, sonunda Oromolar tarafından yıkılınca, Somalililer bir daha herhangi bir sultanlık ya da devlet kuramadılar. Bali, Harar ve Şawwa gibi tarihi Somali bölgelerindeki yerlilerin çoğu Oromolar tarafından asimilasyona uğramış ve geride kalan Somalililer ise Ogaden bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bugün Somalililer, Somali Federal Cumhuriyeti, Etiyopya Federal Cumhuriyeti, Cibuti ve Kenya'da yaşamaya devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

- AHMED, Ali Jimale, *The Invention of Somalia*, Lawrenceville: The Red Sea Press Inc., 1995.
- AHMED, Christine Choi, “God, Anti Colonialism & Drums: Sheikh Uways and Uwaysiyya”, *Ufahamu: Journal of African Studies*, c.17, sy.2, University of California, 1989.
- ALİ, İbrahim, *The Origin and History of the Somali People*, c.1, Cardiff: 1993.
- ANFRAY, F., *General History of Africa* c.2, Paris: Unesco, 1981.
- BAZÎNE, Abdullah Salim, *İntişâru'l-İslâmî fi Afrikiya Cenube's-Sahra*, Misrateh: Yedi Ekim Üniversitesi, 2010.
- BURTON, Richards, *First Footsteps in East Africa*, J. M. Dent and Sons, London: 1962.
- CAWAALE, Axmed İbrahim, *Dirkii Sacmaallada*, İftin, Hargeysa: 2012.
- CULTURAL Handbook, Center for Applied Linguistics The Cultural Orientation Project, Washington DC: 2010.
- DHOORE, Cabdulqadir Salaad, *Soomaaliya iyo taariikhdi hore*, <http://dspace-roma3.caspur.it/handle/2307/2937>. (erişim tarihi 07.05.2019)
- ed-DİMİŞKÎ, Şemsüddin Ebi Abdillâh, *Nühbetü'd-Dehr fi Acâibi'l-Berri ve'l-bahri*, Kopenhag: Kraliyet Akademisi, 1865.
- Dubbe, Abdurrahman, *Tuhfetü'l-Müştak fi Nesebi's-Seyyid İshak*, y.y., Dar memfis, ty.
- EBİ'L-FİDÂ, İmadüddin bin Muhammed, *Takvîmu'l-Buldân*, Beyrut: Dar Sadr, ty.
- ELMI, Afyare Abdi, *Understanding the Somalia Conflagration: Identity, Political Islam and Peacebuilding* London: Pambazuka Press, 2010.
- eI-FEYTÛRÎ, Atiyya Mahzum, *Dirasat fi Tarihi Şarki Afrikiya ve Cenube's-Sahra*, Bengazi: Kar Yunus University, 1998.

- GEYS, Fethi, *el-İslâm ve'l Habese Abret-Tarih*, Kahire: Mektebetü'n-nahda el-Mısriyye, ty.,
- el-HAMEVÎ, Şihabüddin Ebi Abdillâh Yakut, *Mu'cemu'l-Buldan*, c.1, Dar Sadr, Beyrut: 1977.
- HERSÎ, Ali Abdirahman, *The Arab Factor in Somali History*, Los Angeles: University of California, 1977.
- el-HUVEYRÎ, Mohamoud Mohamed, *Sahilu Şarki Afrikiya min Fecri'l-İslâm hattâ Gazvi'l-Burtugal*, Kahire: Daru'l-Ma'ârif, 1986.
- INSOL, Timothy, The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa: A Review, *Journal of World Prehistory*, c.10, sy.4, 1996.
- İBN BATTUTA, Muhammed bin Abdullah, *Tuhfetu'n-Nuzzar fî Garâibi'l-Emsâr ve 'Acâibi'l-Esfâr*, Daru İhyâi'l-Ulum, Beyrut: 1987.
- İBN HAVKAL, Ebu'l-Kasım, *Suratü'l-Arz*, Beyrut: Mektebetü'l-Haya, 1992.
- İBN HİŞAM, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, c.1, 1971.
- İBN SAÎD, Ebi Hasan Ali bin Musa, *Kitabü'l-Coğrafya*, Beyrut: el-Mektebü't-Ticarî, 1970.
- el-İDRİSÎ, Ebi Abdillâh Muhammed bin Muhammed, *Nüzhetu'l Müştâk fî İhtiraki'l-Âfâk*, c.1, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2002.
- el-İSTAHİRÎ, Ebi İshak İbrahim bin Muhammed, *Mesâlikü'l-Memalik*, Leiden: Brill, 1870.
- JİMALE, Ali Ahmed, *The Invention of Somalia*, Asmara: Red Sea Press, 1995.
- KİTABÜ'Z-Zunuuc, bkz. <http://siirah.com/kutub/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%20%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%86%D9%88%D8%AC.pdf>. (erişim tarihi 07.05.2019)
- LEWIS, Herbert, "The Origin of the Galla and Somali", *The Journal of African History*, sy.1, 1966.
- LEWIS, I. M., *Peoples of Horn of Africa Somali, Afar, Oromo*, London: Haan Associates, 1994.

- MAHAMUD, Abdurrahman Hasan, *el-İslâm ve 'l-Mesîhiyye fî şarki Afrikiya mine 'l-karni 'l 18 ile 'l-karni 'l 20*, 1.bs., Beyrut: Merkezu'd-Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2011.
- Mansuur, Cabdalla Cumar, *Taariikhda Afka iyo Bulshada Soomaaliyeed*, Leicester: Looh Press, 2016.
- el-MELLAH, Beşar Ekrem, *Tarihu 'l-İslâmî fî Afrikiya*, Amman: Dâru'l-Fikr, 2014.
- el-MES'UDÎ, Ebi Hasan Ali, *Murûcu 'z-zeheb ve Ma 'adinü 'l-Arz*, c.1, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriye, 2005.
- MUHTAR, Muhammed, *İntişâru 'l-İslâmî fi 's Sômâl*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahire: Ezher Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1973.
- en-NAKİRÎ, Muhammed, *İntişaru 'l-İslâmî fi Şarki Afrikiya ve Munahadatu 'l-Garbi Lehu*, Riyad: Dar el-Mirrih, 1982.
- en-NECCÂR, Abdurrahman, *el-İslâmu fi 's-Sômâl*, Kahire: Matabi' el-Ahram et-Ticariyye, 1973.
- ÖZEL, Ahmet, "Afrika: Doğu Afrika'da İslâmîyet", *İslâm Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.
- ÖZTÜRK, Levent, *İlk Hicret Habeşistan*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- PERİPLUS, *The Periplus of the Erythraean Sea: Travel and Trade in the Indian Ocean by Merchant of the First Century*, (çev. Wilfred H. Schoff), London: Longmans, Green and Co., 1912.
- PUTMAN, Diana Briton - NOOR, Mohamood Cabdi, *The Somalis, Their History and Culture*, Washington DC: Center for Applied Linguistics The Cultural Orientation Project, 1993.
- RIZA, Muhammed, *Muhammed Resûlullah*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1975.
- RİİRAAŞ, Ahmed Abdullah, *Keşfu 's-sudûl an Tarihi 's-Somâl ve Memâlikihim es-Seb'a*, Mogadişu: Mogadişu Devlet Yayınlar, 1974.
- SHEİKH HASAN, Abdisalam, *Taariikhda Soomaaliyeed iyo Tartanka Qabaailka*, Nairobi: Lino Typsetters, 2004, s.24.

ŞERİF ALİ, Aydarus bin, *Buğyatü 'l-Âmâl fî Tarihi 's-Somâl*, Asyut: es-Selâm, ty.

TIRIMINGHAM, J. Spenver, *Islam in Ethiopia*, London: Oxford University Pres, 1952.

eI-YAKUBÎ, Ahmed bin Ebi Yakub, *Kitabü 'l-Buldan*, Daru'l Kutubi'l İlmiye, Beyrut:
s.155.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Hassan AHMED NUR
Tez Adı	İSLAMİYET'İN SOMALİ'DE YAYILIŞI
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ
Anabilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Mefail HIZLI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :05/07/2019

İmza :

